

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos istorijos ir logikos katedra

Paulius Račas

Filosofijos studijų programa
Magistro darbas

Filosofinis konsultavimas: *pro et contra*

Darbo vadovas: prof. Marius Povilas Šaulauskas

Vilnius 2009

Baigiamąjį darbą.....“Filosofinis konsultavimas: *pro et contra*“.....
patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai
suredagavau ir įteikiau vadovui.

.....
(Data).....(Absolvento parašas)

Baigiamasis darbas atitinka (neatitinka) MA
darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas

.....
(Data).....(Vadovo parašas)

Baigiamąjį darbą su vadovo tarpininkavimu katedra gavo

.....
(Data..... (Katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Turinys

Santraukos	5
Įvadas	9
1. Pagrindinės šiuolaikinės filosofinės praktikos diskurso kryptys ir grupavimas	11
1.1 Sąvokų paininga bei šiuolaikinės filosofinės praktikos institucionalizavimo problema.....	11
1.1.1 Sąvokų vertimo sunkumai.....	11
1.1.2 Šiuolaikinės filosofinės praktikos institucionalizavimas.....	12
1.2 Institucinis konsultavimas. Dvi strategijos.....	14
1.2.1 Tiesioginis bendrųjų etikos teorijų taikymas instituciniame konsultavime.....	14
1.2.2 Institucinis konsultavimas – kaip privati filosofo konsultanto veikla.....	17
1.3 Grupinis konsultavimas.....	19
1.3.1 Neformalusis grupinis konsultavimas – filosofinė kavinė.....	19
1.3.2 Formalusis grupinis konsultavimas – Nelsono sokratiškasis dialogas.....	20
1.4 Asmeninis filosofinis konsultavimas.....	22
1.4.1 Asmeninio filosofinio konsultavimo istoriniai pirmtakai.....	22
1.4.2 Asmeninio filosofinio konsultavimo istorija.....	24
1.4.3 Asmeninio filosofinio konsultavimo apibrėžtys	26
2. Asmeninio filosofinio konsultavimo filosofškumo problema	30
2.1 Asmeninis filosofinis konsultavimas fenomenologijos ir hermeneutikos rėmuose.....	30
2.1.1 Achenbacho nesibaigiantis filosofinis tyrimas.....	30
2.1.2 Lahavo „pasaulėžiūros interpretavimas“.....	31
2.1.3 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip fenomenologinė praktika.....	33
2.1.4 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip hermeneutinė praktika.....	34

2.2 Ribos tarp psichoterapijos ir asmeninio filosofinio konsultavimo paieškos....	38
2.2.1 Terapijos sampratos svarba asmeninio filosofinio konsultavimo filosofiškumo paieškoms.....	38
2.2.1.1 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip ne-terapija....	38
2.2.1.2 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip terapija.....	42
2.2.2 Asmeninio filosofinio konsultavimo ribos ir būtinosios sąlygos.....	43
Išvados	46
Literatūra	48

Santrauka

Filosofinis konsultavimas: *pro et contra*

Šiame darbe pristatomas šiuolaikinės filosofinės praktikos diskursas, nagrinėjant vieną kontraversiškesnių šio diskurso dalių – asmeninį filosofinį konsultavimą, kuris sulaukia nevienareikšmio įvertinimo. Asmeninis filosofinis konsultavimas, viena vertus, sutinkamas kaip senų filosofinių tradicijų sugrįžimas, steigiantis turiningą priegai egzistencinėms kasdienio gyvenimo problemoms spręsti, kita vertus, sutinkamas kaip „solistikos sugrįžimas“ ar psichinio gydymo surogatas, kuris veikiau yra psichoterapinių priegų papildas, o ne savarankiška filosofinė praktika.

Filosofiško paieškas asmeniniame filosofiniame konsultavime apsunkina faktas, jog nemažai filosofijos, kaip terapijos, idėją perėmė ir savo konsultacinėje praktikoje pritaikė praktikuojantys psichologai. Šios idėjos aptinkamos humanistinės pakraipos psichologijoje, Logoterapijoje, Egzistencinėje terapijoje. Todėl dažnai sunku atrasti, kur baigiasi filosofija ir prasideda psichologija.

Kritiškai rekonstruojant pagrindinius asmeninio filosofinio konsultavimo diskurso tekstus, diskurso klasika tapusią rinktinę „*Essays on Philosophical Counseling*“, Peterio Raabes monografiją „*Philosophical Counseling: Theory and Practice*“, S.C. Shuster „*Philosophical Practice: An Alternative to Counseling and Psychotherapy*“, darbe yra teigiama, kad asmeninio filosofinio konsultavimo legitimacijos problema sutampa su filosofijos ribų klausimu, nes šio ginčo specifiką nulemia skirtingos filosofijos sampratos bei skirtingai įvardijami filosofijos tikslai.

Ieškant, kas asmeniniame filosofiniame konsultavime yra nepajudinamai filosofiška, prieinama išvados, jog filosofinis konsultavimas nėra terapija klasikine diagnostine prasme, kur liga nustatoma kaip socialinė konstrukcija, remiantis institucijų parengtais apibrėžimais, kas yra „normalu“ (čia jokių būdu nėra kalbama apie medicinos atvejus, kurie priskirtini psichiatrijos kompetencijai). Tačiau, be jokios abejonės, asmeninis filosofinis konsultavimas yra terapija, jei jį suprantame graikiškąja prasme kaip *therapeia*, reiškiančią paslaugą. Tiek kiek asmeninis filosofinis konsultavimas įgalus

naudoti fenomenologijos, hermeneutikos ir kai kuriuos analitinės filosofijos įrankius konsultacijų metu, ir tiek, kiek jis remiasi filosofine terapijos bei filosofijos, kaip gyvenimo būdo sampratomis, tiek jis yra išskirtinė filosofinė praktika.

Summary

Philosophical counseling: *pro et contra*

This work presents a discourse on contemporary philosophical practice. It examines one of the most controversial aspects of the discourse; one which has been subject to varying assessments – philosophical counseling. Philosophical counseling, on the one hand, is sometimes regarded as the rebirth of an ancient philosophical tradition that attempts a purposeful approach to resolving the existential problems of daily life; but it is also regarded as "a return of sophistry" or a surrogate for psychological therapy – some see it more as a supplement to psychotherapy than as an independent philosophical practice.

The search for what makes philosophical counseling philosophical is complicated by the fact that a significant part of the idea of philosophy as therapy has been taken over and applied by practicing psychologists. This idea is encountered in the humanist strand of psychology, in logotherapy, and in existential therapy, thus making the task of tracing the boundary line between philosophy and psychology more difficult.

Through a critical reconstruction of the principal texts of the discourse on philosophical counselling – the classic anthology on the discourse, *Essays on Philosophical Counseling*; Peter Raabe's monograph, *Philosophical Counseling: Theory and Practice*; and S.C. Shuster's *Philosophical Practice: An Alternative to Counseling and Psychotherapy* – this work makes the claim that the problem of the legitimation of philosophical counseling corresponds to the question of philosophical boundaries, because the specifics of the debate are determined by different conceptions of what philosophy is and of what its goals are.

In seeking out that which in philosophical counseling is undoubtedly philosophical, we reach the conclusion that philosophical counselling is not a therapy in the classic diagnostic sense, where an illness is diagnosed as a social construct based on the definitions of what is "normal" provided by institutions (however, in no way does this include medical conditions that belong to the domain of psychiatry). Beyond any shadow of a doubt, personal philosophical counseling is a therapy when it is understood in the Ancient Greek sense of *therapeia*, which means "a service". It is a self-supporting philosophical practice inasmuch as, during the course of counseling, it has the capacity to make use of the tools of phenomenology and hermeneutics, and of certain approaches drawn from analytic philosophy; and inasmuch as it is based upon the conception of philosophical therapy and of philosophy as a way of life.

Įvadas

Praeito amžiaus aštuntajame dešimtmetyje atsirado filosofinis judėjimas, kuris tuo metu buvo pavadintas filosofine praktika. Vokiečių filosofas G. Achenbachas pradėjo privačiai konsultuoti klientus, turinčius egzistencinių kasdienio gyvenimo problemų. Šiam judėjimui atsirasti nemažos įtakos turėjo prieš kelis dešimtmečius entuziastingas filosofų priėmimas viešuosiuose debatuose eutanazijos, klonavimo, verslo ir pan. klausimais, kurie vėliau įsitvirtino kaip taikomoji etika, dar vadinama taikomąja filosofija. Filosofijos teorijų taikymas socialinėms problemoms spręsti iš pradžių suteikė nemažai vilties, todėl padarino ne tik skolinti filosofinius įrankius bei teorijas psichoteraputinėms praktikoms, bet ir patiems filosofams išlįsti iš „dramblio kaulo bokšto“ sprendžiant kasdienes egzistencines problemas. Nemažai reikšmės turėjo ir bendra tendencija moksluose – tarpdisciplininiai tyrimai bei kur kas masiškesnis aukštojo mokslo siekimas.

Achenbachiškoji filosofinė praktika tapo bendrinio filosofo konsultacinę veiklą žyminčiu terminu, o pradinė filosofo, kaip tam tikro terapeuto, veikla buvo pervadinta asmeniniu filosofiniu konsultavimu, kuris vienareikšmiškai nebuvo priimtas. Viena vertus, jis buvo sutiktas kaip senų filosofinių tradicijų atgaivinimas, kita vertus, kaip „s sofistikos sugrįžimas“. Kaip ir kiekviena nauja praktika, asmeninis filosofinis konsultavimas susidūrė su legitimacijos problema, kuri šiame diskurse pakankamai sunkiai sprendžiama, nes daug filosofinių idėjų šiuo klausimu yra perėmusios psichologinės priegios ir įjungusios į savo konsultacinius bei terapeutinius metodus.

Tyrimo metodas ir bendroji tezė. Šiame darbe ir yra sprendžiamas asmeninio filosofinio konsultavimo legitimacijos klausimas, tik pasirenkant kiek kitokį kelią, kuriuo eina šio diskurso autoriai. Dažniausiai asmeninio filosofinio konsultavimo literatūroje, skirtoje tyrimams, susijusiems su diskurso legitimacija, asmeninis filosofinis konsultavimas yra lyginamas su įvairiomis psichoterapijos formomis, mechaniškai ieškoma skirtumų ir panašumų tarp konsultavimo metodų, arba imamas įvairių priemonių, kad būtų paneigtos bet kokios sąsajos su psichoterapija. Jau klasika tapusiame R. Lahavo bei M. Tillmans redaguotame rinkinyje „*Essays on Philosophical*

Counseling“ dauguma tekstų, kuriuose nagrinėjamas aptariamo diskurso legitimumo klausimas, yra konstruojami taip, kad bet kokia kaina paneigtų sąsajas su psichoterapija. Šiame darbe, ieškant asmeninio filosofinio konsultavimo ribų, imamas kur kas paprastesnių tikslų – taikant kritinės rekonstrukcijos metodą atrasti, kas filosofiniame konsultavime yra specifiškai filosofiška, formuluojant bendrąją tezę, jog asmeninio filosofinio konsultavimo legitimacijos problema sutampa su filosofijos ribų klausimu, nes šio ginčo specifika nulemia skirtingos filosofijos sampratos. Tikslinant teigiama, jog ginčas yra sąlygojamas hermeneutikos, fenomenologijos, iš dalies analitinės filosofijos, filosofijos kaip gyvenimo būdo bei skirtingų terapijos sampratų.

Darbo struktūra. Darbas padalintas į dvi pagrindines dalis. Pirmojoje dalyje yra pristatomas šiuolaikinis filosofinės praktikos diskursas. Išskiriamos pagrindinės jo dalys, pristatomi filosofinės praktikos tikslai, ir nurodomos pagrindinės teorinės problemos. Antroji darbo dalis skirta filosofškumo paieškoms asmeniniame filosofiniame konsultavime, tiriant ar fenomenologijos, hermeneutikos teorijos bei kaip kurie analitinės filosofijos įrankiai yra pritaikomi asmeninio filosofinio konsultavimo teorijoje. Taip pat tiriami filosofinė terapijos samprata ir jos įtaka asmeniniam filosofiniam konsultavimui.

Problemos ištirtumas. Lietuviškajame filosofiniame diskurse filosofinio konsultavimo problematika mažai domimasi. Yra vienintelis Nijolės Lomanienės straipsnis, kuriame aptariamas asmeninis filosofinis konsultavimas - „Etika: tarp filosofijos ir psichologijos“, jame autorė gina poziciją, jog asmeninis filosofinis konsultavimas balansuoja ant rizikingos ribos tarp teorinio svarstymo ir filosofijos komercializacijos bei filosofijos pavertimo psichinio gydymo surogatu. Kiek daugiau dėmesio sulaukia, tik su tam tikromis sąlygomis (filosofiniame konsultavime turi būti numatomas ne tik teorinis svarstymas, bet ir praktika) filosofiniam konsultavimui, tiksliau – instituciniam filosofiniam konsultavimui, priskirtini verslo etikos tyrimai, susiję su etikos kodeksų diegimu. VU Kauno Humanitarinio fakulteto Verslo Etikos Centro išleistuose leidiniuose „Dalykinė etika“, „Įmonių etika verslo praktikoje“, „Organizacijų etika: institucinės etikos vadybos sistemos“, „Verslo etika ir elgesio kodeksai“ tik iš dalies paliečiama šiuolaikinės filosofinės praktikos problematika, nes dauguma tyrimų vyksta verslo etikos sferoje, kuri yra priskiriama taikomosios etikos jurisdikcijai.

PAGRINDINĖS ŠIUOLAIKINĖS FILOSOFINĖS PRAKTIKOS DISKURSO KRYPTYS IR GRUPAVIMAS

1.1 SĄVOKŲ PAINIAVA BEI ŠIUOLAIKINĖS FILOSOFINĖS PRAKTIKOS INSTITUCIONALIZAVIMO PROBLEMA

1.1.1 Sąvokų vertimo sunkumai

Kadangi šiuolaikinio filosofinės praktikos diskurso tėvyne yra laikoma Vokietija, o jos krikštatiėviu Gerdas Achenbachas, todėl pirminiu laikomas jo terminas „*Philosophische Praxis und Beratung*“, kur šie terminai žymi konsultavimą, nesutampantį su psichologiniu konsultavimu ar terapija, bet yra jų alternatyva bei kritika. Verčiant į anglų kalbą šioje šiuolaikinės filosofinės praktikos diskurso terminologijoje yra nusistovėję du pagrindiniai terminai, apibrėžiantys konsultuojamąją praktiką – *Philosophical Counseling* bei *Philosophical Consulting*. Šio vertimo kritikai jį laiko prasmingu ir tikslu tol, kol tai nereiškia vienos Achenbacho idėjos, kad jis filosofinę praktiką supranta, kaip bet kokią filosofinę veiklą, padedančią asmeniui. Kita vertus, kritikai nurodo, jog *Counseling* nesanti išskirtinė psichoterapeutų nuosavybė (žr. Shuster: 1997, 21).

Verčiant šias sąvokas į lietuvių kalbą kyla keblumų, nes abi jos gali būti verčiamos kaip „filosofinis konsultavimas“. Kadangi *Counseling* nurodo į „tarimąsi“, „pasitarimą“, atsiranda nuoroda į kur kas laisvesnius, atviresnius bei abipusiškesnius tarpusavio santykius tarp patarėjo ir asmens, kuriam patariama, negu tarp konsultanto bei konsultuojamojo. Be to, *Counseling* sąvoka yra vartojama psichologijoje, iš kurios buvo perkelta į filosofinės praktikos diskursą.

Philosophical Counseling vertimo į lietuvių kalbą precedentą turime Nijolės Lomanienės straipsnyje „Etika: tarp filosofijos ir psichologijos“, čia šis terminas verčiamas kaip „filosofinis konsultavimas“. Vartojant šį vertimą problema ta, jog autorė šiame straipsnyje kalba vien tik apie filosofinį konsultavimą tarimosi prasme, negana to, ji greičiau kalba apie filosofinę terapiją, ar, tiksliau, filosofinio konsultavimo pretenziją būti terapija. Taigi *Philosophical Counseling* būtų galima versti „filosofinė terapija“, tačiau vertimas būtų netikslus ir neišsamus, be to, būtų neatsižvelgta į autorius, kurie ne

taip ryškiai pabrėžia terapinį aspektą ar netgi nekelia šiai filosofų veiklai jokių terapinių uždavinių. Konsultuojantis su straipsnio autore, kaip geriau derėtų versti šiuos terminus, buvo pasiūlyta *Philosophical Counseling* versti „asmeninis filosofinis konsultavimas“, nes, net jei konsultuojamasis darbas ir vyksta su grupe, sprendžiamos asmeninio pobūdžio problemos, o *Philosophical Consulting* versti „institucinis filosofinis konsultavimas“. Tačiau konsultuojantis su šio darbo vadovu, buvo pasirinktas kiek paprastesnis variantas. Kadangi anglų kalba šie terminai vartojami ir sinonimiškai čia svarbu atskirti „asmeninį“ ar tiksliau „asmenybinių“ konsultavimą nuo kitokio, neturintio terapinės pretenzijos filosofinio konsultavimo. Todėl šiame darbe siūloma *Philosophical Counseling* versti „asmeninis filosofinis konsultavimas“, o *Philosophical Consulting* – tiesiog „filosofinis konsultavimas“.

1.1.2 Šiuolaikinės filosofinės praktikos institucionalizavimas

Šiuolaikinės filosofinės praktikos diskurso institucionalizavimas – viena kontroversiškiausių šio diskurso problemų, ypač kai kalbama apie asmeninį filosofinį konsultavimą. Nors esti susibūrusios keletas asociacijų bei kitokių organizacijų, vienijančių praktikuojančius filosofus (Didžiojoje Britanijoje – „*Society for Philosophy in Practice*“, Kanadoje – „*Canadian Society for Philosophical Practice*“, Suomijoje – „*Finnish Society for Philosophical Counseling*“, Vokietijoje – „*International Society for Philosophical Practice*“, Izraelyje – „*Israel Society for Philosophical Inquiry*“, Olandijoje – „*Duch Society for Philosophical Practice*“ (VFP), Norvegijoje – „*Norwegian Society for Philosophical Practice*“, Slovakijoje – „*Slovak Society for Philosophical Practice*“), tačiau daugiausia kritikos, ypač dėl bandymo komercializuoti filosofiją, sulaukia amerikietiškoji – „*American Philosophical Practitioners Association*“ (APPA). Palyginti su vokiškąja, kuri įkurta 1982 m., ar olandiškąja, įkurta 1987 m., organizacijomis, APPA yra palyginus jauna (kaip organizacija įkurta 1998, tačiau pirmieji nariai įstojo tik kitais metais), yra pati radikaliausia, siekianti įtvirtinti filosofinį konsultavimą (abiem prasmėmis) kaip profesiją ir ne bet kokią, o licencijuojamą. Šį faktą galima išvelgti net organizacijos pavadinime, nes tai vienintelė tokio pobūdžio organizacija, kurios pavadinime akcentuojama ne disciplina, o konsultantas. Šios organizacijos tikslus verta panagrinėti išsamiau, nes jie atskleidžia

siekius, kurie sulaukia akademinės bendruomenės kritikos teigiant, jog ši organizacija, vedama L. Marinoffo, steigia „s sofistikos sugrįžimą“.

Viena vertus, šią organizaciją galima pristatyti kaip siekiančią užtikrinti aukštus profesinius standartus. APPA yra atvira, pelno nesiekianti, edukacinė organizacija, kurios nariai yra mokomi taikyti filosofines sistemas, išvalgas bei metodus, dorojantis su žmogiškosiomis problemomis bei gerinant žmogiškąją brandą (*estate*). Organizacijoje galimi keturi narystės būdai: pagalbinė narystė (*Auxiliary Membership*), kuri siūloma filosofinės praktikos nariams bei rėmėjams; narystė padėjėjo teisėmis (*Adjunct membership*) siūloma turintiems magistro ar filosofijos mokslų daktaro išsilavinimą ir jiems yra leidžiama lankyti sertifikavimo kursus nuo pirminio (I lygio) iki pažengusiojo (II lygio), praėjus mokymus suteikiama galimybė tapti sertifikuotu nariu; gretutinė narystė (*Affiliate Membership*) yra siūloma kitose disciplinose (medicinos, psichiatrijos, psichologijos, socialinio darbo, vadybos, teisės) pripažintiems konsultantams, kurie nori save identifikuoti su filosofiniu konsultavimu, tiek asmeniniu, tiek įprastuoju, bei norintiems geriau susipažinti su filosofine praktika, nesiekiant gauti APPA sertifikato, nors pageidaujantys gali jį gauti; sertifikuotoji narystė (*Certified Membership*) yra suteikiama atitinkamą filosofinį išsilavinimą turintiems asmenims, kurie praėjo APPA mokomąją programą ir atitinka kitus reikalavimus bei sutinka vadovautis APPA Etikos profesinės praktikos kodeksu, taip pat jiems suteikiama galimybė profesiniam tobulėjimui (plg. Marinoff: 2003, 367-368). Nė vienu žodžiu neužsimenama apie mokslinę tiriamąją veiklą ar pan. Palyginkime APPA keliamus tikslus su tais, kuriuos kelia olandiškosios organizacijos vadovė Ida Jongsma. Ji teigia, kad pagrindiniai jų organizacijos uždaviniai yra nagrinėti konsultavimo metodus, tirti, kaip tinkamai pritaikyti bendrąsias filosofijos teorijas konsultavime ir tik paskutiniu uždaviniu kelia konsultanto kvalifikacijos bei jo vaidmens klausimą (Jongsma: 1995, 36).

Taigi akivaizdu, kodėl APPA sulaukia tokios aršios akademinės bendruomenės kritikos, o atsižvelgus į šios organizacijos siekį monopolizuoti filosofų konsultantų licencijavimą ir atsiranda tokie epitetai kaip „biznieriškasis eudaimonizmas“ (Scruton: 1999). Tačiau tenka pripažinti, kad šios organizacijos yra svarbios siekiant išvengti tokių epitetų, kaip „naujojo amžiaus paslaugos“ ar „populiarioji psichologija“, kadangi siekia užtikrinti aukštesnius standartus bei tiksliai apibrėžti, kas yra filosofinė praktika, kokios

konsultavimo technikos bei metodai turėtų būti taikomi, nes pačioje diskurso užuomazgoje šiuolaikine filosofine praktika buvo galima pavadinti bet ką, kas tik tilpo po žodžiais „filosofija“ ir „konsultavimas“. Taip pat buvo iškelta idėja, jog konsultuojantis filosofas turi būti įgijęs filosofijos magistro ar mokslų daktaro laipsnį. Dabar ši idėja yra pakankamai paplitus ir turi nemažai rėmėjų.

1.2 INSTITUCINIS KONSULTAVIMAS. DVI STRATEGIJOS

1.2.1. Tiesioginis bendrųjų etikos teorijų taikymas instituciniame konsultavime.

Institucinis konsultavimas yra pati jauniausia šiuolaikinio filosofinio praktinio diskurso dalis, todėl ji nėra tinkamai susisteminta, taip pat ir institucinio konsultanto paslaugos nėra standartizuotos. Tačiau institucinis konsultavimas turi gana tvirtą užnugarį akademiname pasaulyje pripažįstamą taikomąją etiką, kuri esti pagrindinis šios disciplinos išeities taškas. Čia remiamasi dviem strategijomis: pirmoji tai paprasčiausias taikomosios etikos teorijų taikymas praktikoje, tiksliau tariant, preskriptyvinių etikos teorijų ir principų taikymas konkrečioms problemoms bei etinio konflikto situacijoms spręsti įvairiose institucijose, dažniausiai verslo lauke. Galime išskirti tris lygmenis, kuriuose gali iškilti etinės problemos bei konfliktai versle: a) „mikro“ lygmuo (individo lygmens problemos), b) „meso“ lygmuo (problemos, iškylančios įmonių veikloje), c) „makro“ lygmuo (visos ekonominės sistemos etinės problemos) (Ganthaler: 2002, 29-30). Šiuo atveju institucinis konsultavimas apima „mikro“ lygmenį, kur sprendžiami įsipareigojimo kontraktams klausimai, darbuotojų teisės, subordinacija, pagarbos privatumui klausimai, sveikatos ir saugumo, lygių teisių, teisingo atlygio, pareigos skūsti klausimai, ir iš dalies „meso“ lygmuo, kiek jis apima įmonės atsakomybės prieš akcininkus klausimus, teisingos konkurencijos ir aplinkosaugos klausimus. Šios strategijos iliustravimo galima rasti ir Lietuvoje. Tai „Vilniaus Universiteto visuomenės sveikatos instituto medicinos istorijos ir etikos skyrius“ bei „Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto verslo etikos centras“. Tokio pobūdžio institucinis konsultavimas

dirba dviem kryptimis vykdo mokslinius tyrimus, sprendžia teorines problemas bei konsultuoja institucijas.

Kita vertus ši strategija susiduria su problema, kurią ji „paveldi“, taikydama taikomosios etikos teoriją praktikoje, būtent, perėjimo nuo bendrųjų etikos teorijų prie praktinių klausimų keblumus. Pastaruoju metu vis dažniau išsakomos abejonės dėl etikos teorijos vaidmens taikomojoje etikoje, ypač bioetikoje. Vien publikacijų pavadinimai *Is It Time for Bioethics To Go Empirical?*, *Why Has Bioethics Become So Boring?*, verčia suklusti, ar filosofijos įtaka taikomojoje etikoje išliks svarbi ir, ar teorinė etika tebuvo tik didysis pažadas, kilęs prieš kelis dešimtmečius, kada taikomosios etikos euforija apėmė šimtus akademinės bendruomenės narių? Kodėl kitos disciplinos, kaip teisė, socialiniai bei elgesio mokslai (*behavioral sciences*), politikos mokslas, teologinė etika, vis labiau uzurpuoja tarpdisciplininį lauką, dar daugiau verčia filosofiją balansuoti ant trapios ribos tarp jų? T. Beauchampas tam randa pakankamai nesudėtingą atsakymą: „Tai nėra stebinantis faktas. Moralės filosofai tradiciškai formulavo teorijas apie tai, kas yra teisinga, gera, dora pačiais bendriausiais terminais. Praktinė kaina yra mokoma už teorinį neapibrėžtumą“ (Beauchamp: 2004, 209). Filosofinis aiškinimas bioetikoje susiduria ne tik su išoriniu spaudimu, bet ir itin sunkiai dorojasi su alternatyvių konsekvencizmui teorijų įtvirtinimu, kuris duotų ženklesnį postūmį. Dažniausiai įvedant alternatyvias etikos teorijas yra griebiamasi labai paprastos, tačiau mažai rezultatų duodančios strategijos – užsipulti utilitarizmą. Tačiau, nurodo H. Uptonas, „tai nėra pasirinkimas tol, kol paprastai siūlomos alternatyvos stokoja nepriklausomų resursų, kad atitiktų minimalius reikalavimus būti moralės teorija“ (Upton: 1993, 189). Dažniausiai tai būna bandymas bet kokia kaina sukritikuoti utilitarizmą, nesistengiant atskleisti jo klaidų.

Kita strategija, kuri abejones keliančiu būdu siekia išlaikyti etikos teorijų įtaką bioetikoje, tai etikos teorijų fragmentavimas. Strategija čia paprasta – išrinkti iš bendrųjų etikos teorijų tai, kas patogiausiai gali pasitarnauti sprendžiant iššūkius keliančius taikomosios etikos klausimus. Siūloma atsisakyti reikalauti gerai pagrįstų taikomosios etikos pagrindų, siekiant užtikrinti jos validumą. Vieną tokių siūlymą pakomentuosiu plačiau.

Susan Sherwin, pasirinkdama fundamentizmą laikyti metafora, siūlo ją pakeisti struktūros (*frameworks*) ir lęšių (*lenses*) metaforomis, kurios leidžia kurti geresnes

metodologines priemones taikant moralės teorijas, svarstant taikomojoje etikoje iškylančias problemas. Autorė savo poziciją, fundamentizmą laikyti metaforą pagrindžia keliais argumentais: a) metaforos, atlikdamos epistemologinę funkciją, leidžia spręsti uždavinius, reikalaujančius abstraktaus pagrindimo, b) jos atlieka svarbų etinį vaidmenį, apibrėžiant supratimą apie įvairias mūsų praktikas (Sherwin: 1999, 198-199). Atsitraukus nuo fundamentizmo metaforiškumo reikia pastebėti, jog jis laiduoja įsitikinimą, kad visi tvirtinimai gali būti pagrindžiami, be to, jis yra tvirtas pagrindas vertinant kontraversiškus klausimus. Tačiau šios autorės siūlymas į fundamentizmą žiūrėti kaip į metaforą kiek pakeičia situaciją. Viena vertus, metafora nukreipia į gilesnių principų paieškas, siekiant, kad ne fundamentiniai principai būtų patvirtinami fundamentinių, kita vertus, fundamentizmo metafora neleidžia klausti apie moralinius dalykus, kurie netelpa į įsivaizduojamą struktūrą. Jei sistema yra suorganizuota apie pagrindinių pareigų rinkinį, tuomet klausimai apie kitas moralines kategorijas, kaip charakteris ar požiūriai, bus išskiriami, o jei teorijos pamatas yra toks principas kaip nauda, ne konsekventinės aplinkybės taip pat bus atmetamos.

Anot autorės, viena didžiausių problemų yra fundamentinių teorijų nesugebėjimas įtraukti į save ir panaudoti dabartinių kognityvinių mokslų atradimų, tokių kaip prototipų teorija, kurios esą geriau paaiškina, kaip žmonės sprendžia etines dilemas. „Empiriniai tyrimai nurodo, kad etinė refleksija priklauso nuo pagrindinių įsitikinimų rinkinio, kuris sukuria etinio elgesio prototipus“ (Sherwin: 1999, 201). Iš čia esą kylanti ir fundamentizmo klaida, jog mes mąstome apie sudėtingus moralinius atvejus, rasdami gilią ir antlaikišką moralines tiesas, iš kurių galime išvesti taisykles sudėtingiems ir naujiems atvejams. Susidūrę su sudėtingomis moralinėmis problemomis mes retai elgiamės remdamiesi tiesomis, kurios dedukciškai implikuoja sprendimus.

Todėl autorė siūlo taikomojoje etikoje remtis metafora, kuri suteiktų pliuralistines problemos sprendimo galimybes, kurių neįmanoma pasiekti fundamentizmo pagalba, nes jis esą nukreiptas į vienintelio sprendimo paieškas. Vietoj to, kad mes verstume bioetikos specialistą pasirinkti vieną iš šių teorijų taikyti visiems atvejams, verčiau autorė siūlo alternatyvą struktūrą ar „šablonus“ skirtingoms prieigoms prie problemos. Kiekviena teorija gali apeliuoti į tam tikrą skaičių atvejų. Kai kurias problemas geriau sprendžia konsekventinės etikos teorijos, kitas deontologinės. Kiekviena teorija duoda

skirtingus prototipus, tai padeda orientuotis sprendžiant sudėtingas problemas. Autorė siūlo, naudoti konkuruojančius teorinius pasirinkimus kaip lęšių rinkinį, kuris padėtų suprasti sudėtingas moralines dimensijas taikomojoje etikoje. Kai kurie lęšiai leistų aiškiau suprasti problemą nei kiti, bet taip pat leistų įgyti supratimą žvelgiant ir į kitas perspektyvas (plg. Sherwin: 1999, 201-204). Toks siūlymas akivaizdžiai stumia etines teorijas į periferiją. Pasirinkdami tokį modelį iš etikos teorijų tegalime padaryti populiarių etinių lozungų rinkinį, kuris vargu ar padės spręsti sudėtingas praktines problemas. Šiuo atveju patogumas turbūt nėra pats tinkamiausias kriterijus.

Apibendrinant galima teigti, kad problema slypi tame, jog dauguma filosofinės literatūros, nagrinėjančios universalius bioetikos principus, nenurodo aiškių implikacijų praktikoje. Ši literatūra yra nepajėgi atsakyti kitų disciplinų mestiems iššūkiams, bei nesugeba susieti praktikos su teorija ir atvirkščiai. Kuo rafinuotesni bioetikoje tampa klausimai, tuo daugiau etikos teorija praranda savo įtaką, palyginti kokį, vaidmenį jie atliko prieš dvidešimt metų. Etikos teorijų nuvertinimo priežastimi tapo savitumo stoka metodologijoje, nepatrauklus ir sunkus teorijų pobūdis, neapibrėžta bendrųjų normų prigimtis, ir visų svarbiausia – klampi ir sudėtinga maniera, kuria filosofai siejo teoriją su praktika. Taigi, kol filosofai nesusidoros su tais trūkumais, filosofinių teorijų taikomumas balansuos ant ribos tarp kitų mokslų, pretenduojančių įsitvirtinti bioetikoje ar kitose taikomosios etikos disciplinose, arba taps nenuosekliu ir patogiu fragmentišku taisyklių rinkiniu, parodydama savo negalią sprendžiant praktines problemas.

1.2.2 Institucinis konsultavimas – kaip privati filosofo konsultanto veikla

Antroji institucinio konsultavimo strategija – tai privati konsultanto veikla, kuri neatlieka jokių mokslinių tyrimų, tik paprasčiausiai konsultuoja, dažniausiai verslo organizacijas. Pastaroji, anot L. Marinoffo, aprėpia kur kas platesnę veiklą: verslo organizacijų misijos formulavimas (*building mission statements*), vertybių įdiegimas, etikos kodeksų parengimas ir įdiegimas, etinio suderinamumo pasiekimas, darbuotojų motyvacijos gerinimas, vidinių organizacijos konfliktų sprendimas, lyderystės ir sėkmingo vadovavimo savybių mokymas (plg. Marinoff: 2002, 154). Kita vertus, dalis išvardintųjų paslaugų tai tas pats tiesioginis verslo etikos teorijų taikymas praktikoje, tik Marinoffas išskirsto juos į smulkesnes dalis. Dar viena svarbi detalė, kuri yra

charakteringa šiuolaikiniam filosofinės praktikos diskursui ir svarbi mūsų tyrimui, tai persikirtimas su psichologų nagrinėjamu lauku, šiuo atveju persikirtimas vyksta darbuotojų motyvavimo bei lyderystės įgūdžių gerinimo klausimais. Toliau darbe naudosisi Marinoffo pateiktu skirstymu, nes šias dalis bendrai sutariama laikyti filosofinės praktikos diskurso dalimis. Laikydamas, kad vienaip ar kitaip išvardintosios institucinio konsultavimo dalys yra priklausomos arba išvestinės iš etikos kodeksų, l ties jais ir koncentruosis, tiksliau, remdamasis Marinoffo versija etikos kodeksais versle.

Etikos kodeksas versle – tai etikos institucionalizacijos priemonė verslo įmonėse ar tam tikro verslo sektoriuje. Kiti etikos institucionalizacijos elementai yra skirti tam, kad sėkmingai būtų įgyvendinamas kodeksas. Versle etika dažniausiai institucionalizuojama pasitelkus šiuos įrankius: etikos kodeksus, etikos komitetus, konsultantus, „karštąsias“ telefono linijas, skirtas etikos klausimams spręsti ir analizuoti, etikos mokymus arba dilemų sprendimo mokymus, etinius auditus (plg. Vasiljaviėnė: 2003, 265-266). Esant tokiai institucionalizacijos struktūrai filosofinės teorijos pasitarnauja rengiant etikos kodeksus, konsultuojant bei mokant, visa kita lieka vadybos srityje, nes kryptingas tam tikro elgesio siekimas, naudojant etikos kodeksą, pereina į vadybą.

Ar reikalingi etikos kodeksai verslo įmonėms nėra neginčytinas klausimas. Yra teigiama, kad etikos kodeksai yra įstatymo ir etikos samplaika, kuri galinti būti netgi žalinga, nes užkertami keliai etikai būti reflektiviai bei atvirai. Nėra jokio reikalo manyti, kad esti „kitokia“ etika, kaip speciali tam tikra savo srities profesionalų etika. Tie patys etikos standartai galioja asmeniui, kaip profesijos atstovui ir kaip moraliniam agentui, todėl etikos kodeksai esti ne tik nenaudingi, bet netgi žalingi. Dar daugiau, etikos kodekso įdiegimas konfliktuoja su moraline autonomija, todėl jis sukuria kur kas daugiau moralinių problemų, negu galintis išspręsti. Etikos kodeksų propaguotojai netiesiogiai atsako į oponentų priekaištus, ypač jei tai teorinės etikos įtakos sfera. Dažniausiai į priekaištus yra atsakoma išskiriant etikos kodekso funkcijas. Pabrėžiama, kad: „a) kodeksas tarnauja kaip narių profesinės atsakomybės garantas, b) įsteigia aplinką, kurioje etikos elgesys tampa norma, c) pasitarnauja kaip vedlys sudėtingose ir nevienareikšmėse etinėse situacijose“ (Vasiljaviėnė: 2003, 269).

1.3 GRUPINIS KONSULTAVIMAS

1.3.1 Neformalusis grupinis konsultavimas – filosofinė kavinė

Nusakyti, kas yra filosofijos kavinė, galima įvairiai, pirmiausia – kaip judėjimą, prasidėjusį 1992 metais Prancūzijoje, kurio iniciatorius buvo filosofas Marcas Sautet, kuris subūręs pirmąją filosofinę kavinę Paryžiuje *Cafe de Phares* (žr. Sautet: 1995). Jo tikslas buvo organizuoti laisvus forumus, kurie galėtų vykti įvairioje aplinkoje: pradedant mokyklomis, kalėjimais ar senelių namais ir baigiant knygynais bei kavinėmis. Kitas apibūdinimas – filosofijos kavinė yra šiuolaikinė *Agora*, kurioje kiekvienas konkrečia tema gali išreikšti savo poziciją ir apginti ją aiškiai suformuluotais argumentais. Vienas didžiausių tokio pobūdžio projektų tai 1998 m. Amsterdame įkurtas „Hotel de Filosoof“, kuriame ne tik reguliariai vyksta filosofinės kavinės susitikimai, bet ir skaitomos paskaitos visiems besidomintiems šiuolaikine filosofine praktika bei filosofija apskritai.

Kita vertus, filosofijos kavinė yra ir saloninės kultūros ilgesys. O jei paprastai – tai vieta, kurioje kiekvienos profesijos žmogus, ir tikrai nebūtinai filosofas, gali ateiti ir diskutuoti viena ar kita filosofine tema neformalioje aplinkoje. Tradiciškai nusistovėjo, kad Sautet, sekdamas šiuolaikinės filosofinės praktikos krikštatiūviu tituluojamu Gerdu Achenbachu, įtvirtino filosofinės kavinės žanrą be jokių įmantrių technikų ar metodų. Esti tik gairės, kaip vyksta diskusija. Filosofas paklausia lankytojų, kokiomis temomis jie norėtų diskutuoti, ir iš pageidavimų pati auditorija pasirenka vieną ar kelias temas, kuriomis bus diskutuojama. Diskusija prasideda be jokių išankstinių tikslų, metodų padiktavimo. Filosofas prisideda prie diskusijos pateikdamas klausimus ar filosofinę interpretaciją, bet dažniausiai jo tikslas yra moderuoti diskusiją.

Kadangi filosofinės kavinės tapo gana populiarios, atsirado ir skirtingų jų variacijų: a) filosofas skaito paskaitą, po kurios vyksta diskusija, b) filosofas pateikia keletą temų, iš kurių dalyviai pasirenka, kuria tema diskutuosiantys, c) filosofas pristato klausimą diskusijai ir veda diskusiją tokia linkme, kad būtų surastas susitarimas diskutuojamu klausimu. Vienintelis dalykas, kurio prašoma iš lankytojo, kad jis kuo aiškiau ir argumentuočiau dėstytų savo poziciją ir ją gintų. Filosofinę kavinę netgi galima pavadinti filosofine pramoga, kad ir kaip keistai tai skambėtų. Taigi neformaliam

pokalbiui filosofijos kavinėje reikalingi du dalykai – diskusija filosofinėmis temomis ir filosofinį išsilavinimą turintis vedėjas.

Dauguma autorių, palaikančių filosofinės kavinės idėją, pristato ją kaip alternatyvą akademiniai filosofijai. Jie pabrėžia, kad akademinis filosofijos mokymas yra nukreiptas į rezultatą, tuo tarpu filosofinėje kavinėje yra svarbesnis pats procesas, kurio tikslas nėra tam tikrų filosofinių teorijų supratimas ar išmokimas. Taip pat į filosofinės kavinės temų sąrašą dažnai įtraukiamos temos, kurių vengiama akademinėje bendruomenėje (žr. Phillips: 2001, 9-11). Čia slypi didžiausias filosofinės kavinės pavojus, nuosekliai išlaikant filosofinę diskusijos giją. Toks diskusijos atvirumas sudaro sąlygas atsirasti filosofinėje diskusijoje nepageidaujamoms temoms, kaip mistiniai išgyvenimai ar ezoteriniai pastebėjimai. Šio pavojaus įveikai ir yra reikalingas filosofinį išsilavinimą turintis moderatorius, kuris laiduoja diskusijos filosofškumą.

Lietuvoje taip pat jau ketverius metus reguliariai vyksta VU Filosofijos fakulteto studentų rengiama Filosofinė kavinė. Ji yra unikali tuo, kad joje, skirtingai negu daugelyje pasaulio filosofinių kavinių, nuolat keičiasi moderatoriai. Taip yra užtikrinamas aukštas filosofinis lygis, nes diskusijai vadovauja nagrinėjamos temos žinovas. Antras ypatingas skirtumas yra tas, kad turbūt nė viena filosofinė kavinė nėra turėjusi tokio didelio skaičiaus profesorių, docentų bei mokslo daktarų.

1.3.2 Formalusis grupinis konsultavimas – Nelsono sokratiškasis dialogas

Nelsono sokratiškasis dialogas, kurio jokių būdu nereikėtų painioti su sokratiškuoju metodu, yra kur kas labiau formalizuotas darbo su grupe metodas, nei filosofinė kavinė. Šis gana paprastas metodas, skirtas nagrinėti labai bendriems klausimams, tokiems kaip „kas yra teisingumas?“, „Kas yra laisvė“ ir pan., yra sukurtas vokiečių filosofo Leonardo Nelsono, derina platoniskąjį racionalizmą su moksliniu empirizmu, kurio rezultatas – universalybės artikuliacija iš mažo atskirųjų rinkinio. Kaip platonikas jis tvirtina, jog remdamiesi savo patyrimu mes susiformuojame miglotą nuomonę apie tokius bendrus dalykus kaip laisvė ar teisingumas, taip pat teigia, jog žadinant suvokimą, galima suprasti, kas išties yra laisvė ar teisingumas. Kaip empirikas jis tvirtina, jog aptariama idėja yra išgyvenamų įspūdžių kopija, kuri yra suformuota iš percepcijų surinktų susidūrus su realybe (Nelson: 1949).

Šis metodas buvo patobulintas vokiečių bei olandų praktikuojančių filosofų konsultantų ir šiuo metu pakankamai plačiai paplitęs reiškinys. Yra organizuojamos stovyklos ar savaitgaliai, kurių metu, remiantis minimu metodu, sprendžiami patys įvairiausi klausimai. Dažniausiai dialogas vyksta visą savaitgalį, tačiau esti ir sutrumpintas variantas, kuris daugiausia taikomas mokant įmonės darbuotojus. Optimalus diskusijos dalyvių skaičius yra nuo penkių iki dešimt, kuris užtikrina, jog visi dalyviai pasisakys ir labiausiai tikėtina, kad bus prieita konsensuso. Jei diskusijoje dalyvauja per mažai žmonių, tuomet procesui trūksta asmeninio pobūdžio medžiagos. Olandiškasis variantas yra pats paprasčiausias, nes iki minimumo sumažintos diskutavimo taisyklės, kurios greitai perprantamos.

Diskusija esti padalinta į aštuonis pagrindinius etapus: a) grupė pasirenka klausimą, kuris dažniausiai turi „kas yra X?“ formą, kur X yra bendrybė (pvz. Meilė, Laisvė ir t.t.), b) kiekvienas grupės narys duoda pavyzdį iš savo asmeninės patirties, c) pasirenkamas vienas iš pateiktų pavyzdžių, kuris kuo nuodugniau nagrinėjamas ir panaudojamas kaip priemonė apibrėžiant, kas yra bendrybė analizuojant pavyzdį, d) klausinėjant išrinktojo pavyzdžio pateikėją, grupė sutrumpina pavyzdį į nuoseklų pasakojimą, e) grupė pasakojime suranda, kur yra bendrybė, f) suformuluojamas apibrėžimas, remiantis duotuoju pasakojimu, g) sugrįžtama atgal prie visų pavyzdžių ir bandomas pritaikyti suformuluotas apibrėžimas, jei jis visiems pavyzdžiams netinka, tuomet jis performuluojamas, h) yra siūlomi hipotetiniai pavyzdžiai siekiant patikrinti formulotės tvirtumą, jei formulotė aprėpia tiek hipotetinius, tiek gyvenimiškus pavyzdžius, tuomet yra laikoma, kad bendrybė buvo užčiuopta, o dialogas nusisekęs (žr. Marinoff: 2000, 262-264; Boele: 1998, 49-51).

Nelsono sokratiškasis dialogas nėra vien linksmai laiką leisti skirta pramoga. Ši konsultavimo forma yra skirta pasaulėžiūrai išplėsti bei paskata pasitikrinti savąsias pažiūras. Šie tikslai pasiekiami, nes diskusijos taisyklės laiduoja, kad svarbiausia yra pasiekti susitarimą, o ne laisvai pasikeisti požiūriais. Dialogo dalyviai taip pat gerina komunikavimo įgūdžius, nes susiduria ne su kasdienine kalbėjimo forma, kur svarbu įdėmiai klausytis savo pašnekovo, atsižvelgti į kitų argumentus, imti domėn skirtingus požiūrio taškus, skirti laiko sudėtingai problemai spręsti, vietoj to, kad darytų skubotus sprendimus. Gretinant skirtingus dalyvių pateikiamus pavyzdžius iš jų patirties, yra

išmokstama įvertinti patirties, ypač kitų dalyvių, svarbą. Taip pat sokratiškojo dialogo metu yra gerinami argumentavimo įgūdžiai bei bendravimo kultūra. Išmokstama atidžiai analizuoti patyrimus, formuluoti bei kritiškai pasverti argumentus, taip gerinant kritinio mąstymo įgūdžius. Bene svarbiausias tikslas, kad esą išmokstama prieiti bendrojo susitarimo, nes yra akivaizdžiai pademonstruojama, kad bet kokioje heterogeninėje grupėje esą įmanoma prieiti visiems priimtino sprendimo (plg. Boele: 1998, 52-58).

Tiek formalusis, tiek neformalusis grupinis konsultavimas yra taikomas dirbant su pačiomis įvairiausiomis tikslinėmis grupėmis. Yra išskiriama filosofija vaikams, filosofija paaugliams, filosofija vyresnio amžiaus žmonėms, filosofija kaliniams, filosofija turintiems negalią (Marinoff: 2002, 291-302). Atsižvelgiant į amžiaus grupes bei fizinę ar socialinę būklę yra parenkami atitinkami nagrinėtini klausimai, o diskutavimo metodas, dirbant su visomis grupėmis, iš principo lieka tas pats.

1.4 ASMENINIS FILOSOFINIS KONSULTAVIMAS

1.4.1 Asmeninio filosofinio konsultavimo istoriniai pirmtakai

Dažnai filosofinis konsultavimas pristatomas kaip sena, Antikos laikus siekianti, naujai atgimusi tradicija. Nurodydami aptariamojo diskurso istorinius pirmtakus autoriai nurodo visų pirma į epikūrininkus, stoikus, pitagorininkus, Sokratą, kurie nagrinėjo kasdieniame žmogaus gyvenime išskylančias problemas. „Pavyzdžiui, stoikai atvirai skelbė, kad filosofija jiems yra ‘lavinimasis’. Anot jų, filosofija nėra abstrakčių idėjų mokymasis, bet menas gyventi. Tai konkretus požiūris ir apibrėžtas gyvenimo būdas, angažuojantis visą egzistenciją“ (Hadot: 2006, 82-83). N. Lomanienė asmeninio filosofinio konsultavimo pirmtakus nurodo ieškodama filosofo, kaip terapeuto, sampratos prielaidų filosofijos istorijoje. „Antikinėje filosofijoje egzistenciškai žvelgiantys filosofai tikėjo, kad žmogus kenčia, nes yra blaškomas aistrų. Todėl reikia užsiiminti filosofija – stiprinti proto valdančią galią. Pasak epikūriečių, „laimingo gyvenimo tikslas“ yra „sielos nesudrumsčiama ramybė“, kurią jie vadino *ataraxia*, o stoikų laikysena nukreipta į *apatiją* – troškimų, kaip varomosios jėgos nebuvimą. Jų manymu, filosofas yra terapeutas, išmokantis kenčiantįjį nepaisyti malonumo ir skausmo, iš esmės – pasitraukti nuo kasdienių varžytuvių, aistrų ir kančios į vidinės laisvės prieglobstį“ (Lomanienė: 2005,

26). Anot autorės, Viduramžiais filosofo, kaip „terapeuto“, samprata aptinkama augustinioje tradicijoje, kurioje žmogaus gyvenimas esą nulemtas prigimtinės nuodėmės, todėl esti kančia, kurios įveika pasiekama per deramą laikyseną, kurią įkūnija religinis gyvenimas, tuo tarpu „20 a. filosofijoje tokį „terapijos“ uždavinį sau kėlė egzistencinė filosofija (e.g. gyvenimo filosofija, egzistencializmas, neofroidizmas), besiremianti prielaida apie kasdienį buvimą kaip *neautentišką* būtį“ (Lomanienė: 2005, 26). Filosofija čia tampa „terapine“, nes padeda atsikratyti egzistencinio nerimo, siekti autentiškos būties. Taip pat vertėtų paminėti ir analitinės filosofijos „terapinę“ pusę, kur jos „terapeutiškumas“ suprantamas ne taip asmeniškai. Čia filosofija, kaip terapija, pasitarnauja išaiškindama neteisingus supratimus bei kalbinius nesusipratimus.

S.C. Shuster istorinių šiuolaikinio filosofinio konsultavimo pirmtakų ieško pasirinkdama kiek kitokį kelią, pabrėždama, jog „didžioji dalis Vakarų filosofijos plėtojo idėją, jog kontempliacija bei intelektualinės išminties ir žinojimo paieškos pagerina žmogaus egzistenciją“ (Shuster: 1999, 29). Visa tai taikytina visai Antikos filosofijai, išskirti galima nebent Kinikus, kurie nesureikšmino proto galių bei Skeptikus, maniusius, jog proto galios esti naudingos, tačiau ribotos. Shuster pasirinktas kriterijus akcentuoja tuos šiuolaikinio asmeninio filosofinio konsultavimo pirmtakus, kurie pabrėžia ne terapinę aptariamojo konsultavimo prigimtį.

Kadangi asmeninis filosofinis konsultavimas yra pristatomas ir kaip taikomosios etikos taikymas, jo pirmtakų gretose būtina paminėti ir taikomąją filosofiją, kuri prieš kelis dešimtmečius įsijungė į viešuosius debatus apie kančios bei mirties prasmę, apie abortus, seksą, pamišimą, bioinžineriją ir pan. Taikomoji filosofija asmeniniam filosofiniam konsultavimui suteikė puikią progą išlįsti, kaip mėgsta sakyti šio diskurso autoriai, iš „dramblio kaulo bokšto“. Nors šie du diskursai ir labai giminingi, bet tarp jų esti keletas reikšmingų skirtumų (ne veltui vienas atspirties taškų, apibrėžiant asmeninį filosofinį konsultavimą, yra atskirti jį nuo akademinės filosofijos). Nors taikomoji etika ir tiria kasdienes žmogaus gyvenimo problemas, tačiau iš esmės lieka „dramblio kaulo bokšto“ bendrijos teoriniu užsiėmimu. „Esminis skirtumas tarp taikomosios filosofijos ir filosofinės praktikos yra tas, jog pirmojoje filosofas taiko filosofines teorijas probleminėms situacijoms spręsti, tuo tarpu antrojoje konsultuojamasis, padedamas filosofo, filosofuoja apie problemišką padėtį ar klausimą“ (Shuster: 1999, 33). Ši autorės

pozicija yra gan radikali, nes nemaža dalis autorių pasisako už tai, jog asmeniniame filosofiniame konsultavime reikia taikyti bendrąsias filosofijos teorijas. Kita vertus, Shuster čia labiau pasisako prieš analitinės filosofijos tradiciją, kuri esą užsiima tik teoriniais žaidimais ir jai visiškai nerūpinčios kasdienio gyvenimo problemos, ji esanti atsietą nuo jų.

Tiek taikomajai filosofijai, tiek ir ankstesniųjų asmeninio filosofinio konsultavimo pirmtakų prieigoms bendra tai, kad jos nurodo į atitinkamą gyvenimo būdą, jiems būdingas receptiškumas. Formulė čia paprasta: jie teigia žinantys, kaip dera gyventi, ir primeta tai kitiems, palikdami labai mažai vietos rasti asmeninius atsakymus į gyvenimo užduotus klausimus. Šioje vietoje asmeninis filosofinis konsultavimas ir skiriasi nuo ankstesniųjų savo pirmtakų. Šiuolaikinis asmeninis filosofinis konsultavimas nesiūlęs jokių teorijų, jis „greičiau numato mąstymo įrankius, kurie turi padėti spręsti asmenines problemas“ (Lahav: 1995, x). Pastarasis nesiūlo jau pagamintų tiesų, kaip dera gyventi, bet teigia leidžiantis filosofiniam supratimui augti iš paties individo. Iš šios perspektyvos filosofavimas yra ne bendrų ir abstrakčių teorijų konstravimas, bet unikali individo buvimo pasaulyje ekspresija.

1.4.2 Asmeninio filosofinio konsultavimo istorija

Esti dvi versijos, kur kilo asmeninio filosofinio konsultavimo idėja – amerikietiškoji, kurią gina L. Marinoffas ir europietiškoji. Tradiciškai yra teigiama, kad pirmasis 1981 m. filosofiniu konsultavimu pradėjo užsiminėti vokiečių filosofas G. Achenbach'as, kuris pirmasis privačiai konsultavo klientus ir tais pačiais metais įkūrė pirmąją tokio pobūdžio asociaciją. Marinoffas teigia, jog tai europietiškas mitas, nes filosofinės praktikos užuomazgos atsiradusios JAV. Pagal amerikietiškąją versiją keli amerikiečių filosofai pradėjo konsultuoti asmeniniais klausimais anksčiau arba tuo pačiu metu. Nurodoma, kad šiuolaikinė filosofinė praktika atgimė Amerikoje, kartu su Manly Hallso įkurta *Philosophical Research Society*, įsteigta Los Angeles 1934 m.. Vėliau ši idėja buvo tęsiama Mortimerio Adlerso Aspeno institute 1950 m. (Marinoff: 2005, 4). Nors amerikiečių filosofas Paul'as Sharkey pradėjo asmenines konsultacijas 1974 m., dabartinė asmeninio konsultavimo forma į oficialųjį filosofinį diskursą buvo perkelta 1979 m., kada jis buvo paskirtas „reziduojančiu filosofu“ apygardos ligoninėje ir

publikavo straipsnį, kuriame filosofiją aprašė kaip tarnaujančią žmonėms (*helping profession*) (Sharkey: 1986), o ši idėja įtvirtinta Seymon'o Hersh'o (Hersh: 1980).

Kaip ten bebūtų, asmeninio filosofinio konsultavimo idėja pagreitį įgavo po Achenbacho darbų. Asmeninio filosofinio konsultavimo idėja greit prigijo Olandijoje, kur Ad'as Hoogendijk'as, Ida Jongsma, Jos'as Kessels'as įkūrė asociaciją ir daug dėmesio skyrė tam, kad būtų populiarinama ši idėja. Jų akstinas buvo nusiskundimai filosofijos kursais, jog jie stokojo filosofijos, kuri tiesiogiai būtų susieta su studentų asmeniniu galvojimui ir patirtimi, taip pat ir su to meto socialiniais įvykiais. Iš pradžių keletas Amsterdamo Universiteto studentų susidomėjo filosofine praktika ir patys vaidmenimis imitavo filosofinį konsultavimą. Vėliau prasidėjo oficialūs institucionalizuoti veiksmai. 1987 m. asmeniniu filosofiniu konsultavimu susidomėjo žiniasklaida, taip pat susidomėjimas sklido iš Anglijos bei Prancūzijos. Per dešimtmetį susidomėjimas šia idėja ženkliai išaugo: 1987 m. tik šeši ar aštuoni žmonės tuo domėjosi, o jau 1995 m. buvo 20 aktyvių konsultantų. O dabar esti gerokai daugiau nei šimtas narių, susibūrusių į asociaciją. Jie pradėjo leisti žurnalą, kuris galėtų supažindinti visus besidominčius šiuo reikalu. Asociacija nagrinėja ne tik asmeninį filosofinį konsultavimą, bet ir platesnę problematiką, tokią kaip praktinė etika, Sokratiškasis diskursas ir t.t.

Dar vienas asmeninio konsultavimo centras, kuris subūrė vieną stipriausių ir „moksliškiausių“ filosofinio konsultavimo (abiem prasmėm) grupę – P. Raabe, S. C. Shuster ir R. Lahavą – Izraelis. Ranas Lahavas pirmasis pristatė akademinei bendruomenei mokslinių publikacijų, tyrinėjančių asmeninio filosofinio konsultavimo problemas, o kiti du atstovai yra solidžiausių šios srities monografijų autoriai (žr. Raabe: 2001; Shuster:1999). Pirmoji tarptautinė konferencija įvyko 1994 m. Britų Kolumbijos Universitete, ten dalyvavo Kanados, Izraelio, JAV, Olandijos, Taivano atstovai. Šioje konferencijoje buvo įtvirtintas asmeninis filosofinis konsultavimas, kaip tarptautinio masto reiškinys. Antroji tarptautinė konferencija įvyko Olandijoje po dvejų metų, vėlesnės konferencijos surengtos Danijoje, Ispanijoje, JAV.

1.4.3 Asmeninio filosofinio konsultavimo apibrėžtys

Asmeninio filosofinio konsultavimo apibrėžimas yra vienas problemiškesnių diskurso klausimų, kuris itin prisideda kritikuojant šią filosofinę prieigą. Pati populiariausia strategija apibrėžiant, kas yra asmeninis filosofinis konsultavimas, yra nurodymas, kas nėra asmeninis filosofinis konsultavimas, ji dažnai remiasi garsiajame rinkinyje „*Essays on Philosophical Counseling*“ pateikiamu apibrėžimu, kuris ilgą laiką buvo laikomas pakankamu: „Asmeninis filosofinis konsultavimas yra prieiga – ar veikiau prieigų rinkinys, skirtas tirti eilinio žmogaus patiriamoms nemalonioms situacijoms ir padėti rasti jų priežastį, naudojantis verčiau filosofinėmis nei psichologinėmis priemonėmis. Asmeninis filosofas konsultantas yra filosofas, kuris priima klientus ir diskutuoja su jais apie asmenines problemas bei sunkumus. Tai apima nuo beprasmybės jausmo iki troškimo geriau pažinti save iki specifinių problemų, tokių kaip sunkumai priimti sprendimus, šeimos problemos ir faktiškai daugumą problemų, kurios nėra pataloginės, tokios, kurias sprendžia psichoterapeutas“ (Lahav: 1995, p. ix). Išplečiant konsultuojamąją problematiką dera išvardinti, kokias dar specifines problemas bando aprępti asmeninis filosofinis konsultavimas: vedybių problemas (Prins-Bakker: 1995), akulturacijos, vidurio amžiaus krizės ar kito gyvenimo tarpsnio, tarpasmenines problemas, socialinius bei politinius klausimus (Broin: 1996). Svarstomų problemų laukas nusidriekia nuo gyvenimo prasmės paieškų ir problemų sprendimo, nuo karjeros pasirinkimo sunkumų (Gluck: 1996) iki šeimos problemų ir sunkumų priimant sprendimus (Cust: 1998) ir pan.

Vienas populiariausių būdų apibrėžti filosofinį konsultavimą per „ne“ yra atriboti jį nuo psichologinių ar psichoterapinių prieigų. „Asmeninis filosofinis konsultavimas nėra kilęs iš psichologinio konsultavimo; jis anksčiau nebuvo praktikuojamas psichologų ar terapeutų, taip pat nebuvo psichologinės – filosofinės prieigos atšaka ar hibridas“ (Shuster: 1996, 21). Apibendrinant išeities tašką, kad asmeninis filosofinis konsultavimas yra **ne** psichologinė prieiga galima susisteminti pagrindinius aspektus, kuriais yra atsiribojama. Teigiama, kad asmeninis filosofinis konsultavimas nėra terapija medicinos prasme, kad čia nėra kenčiančiojo protinių būsenų tyrimo, kurį atliktų profesionalus diagnozuotojas, nėra priskiriamos neurobiologinės smegenų ligos ar kokie nors psichiniai sutrikimai (plg. Raabe: 2002, 14-15). Asmeninio filosofinio konsultavimo

prieiga nepatologizuoja tarpasmeninių problemų ar moralinių dilemų. Ji neapibrėžia neįprastų žmonių, kaip nenormalių, neapibrėžia įprasto žmogaus, kaip sergančio, sugniuždyto ar traumoto po kokių nors neįprastų išgyvenimų. Kadangi filosofinis konsultavimas simptomatinio palengvėjimo nelaiko savo tikslu, kaip terapija jis gali būti suprantamas nebent kaip turintis tokį efektą. Esama šio požiūrio išimčių, kurios bus aptariamoms svarstant kontraversiją tarp asmeninio filosofinio konsultavimo ir psichologinių priegų.

Asmeninis filosofinis konsultavimas nėra ir psichoterapija. Jis nemano, kad žmogus esti savosios sąmonės kalinys. Čia žmogus matomas kaip galintis daryti moralinius pasirinkimus, nepaisydamas nesąmoningų veiksmų. Ši prieiga nepretenduoja suprasti sąmoninės dalykų ar bandyti juos interpretuoti, ar netgi geriau bandyti pažinti žmogų nei jis save pažįsta. Asmeninis filosofas konsultantas neapibrėžia kliento kaip turinčio protinę negalią ar ligą, ir nežiūri į suaugusį žmogų, kurio visas gyvenimas yra sąlygotas vaikystės išgyvenimų. Taip pat jis neinterpretuoja minčių bei jausmų kaip simptomų. Filosofas konsultantas kuo puikiausiai suvokia, kad vaistai gali padėti, tačiau ne visi blogi emociniai būviai yra paremti vidinėmis problemomis, kurios būtinai reikalautų gydymo vaistais ar psichoanalitinės intervencijos, bet suvokia, kad esti išorinės jėgos, tokios kaip priešiškas politinis klimatas, kuris riboja asmens laisvę, skurdas, rasizmas, seksizmas, homofobija, fanatiškumas (plg. Raabe: 2002, 16-17).

Dar vienas **ne** apibrėžimas kyla iš siekio asmeninį filosofinį konsultavimą atriboti nuo taikomosios etikos (filosofijos). Yra teigiama, kad asmeninis filosofinis konsultavimas yra kažkas panašaus į „konsultacinę taikomąją filosofiją“, kurios nėra identiškos (Shuster: 1996, 21). Konsultantai, kurie dirba šioje srityje, priskiriami filosofams konsultantams, o ne asmeniniams filosofams konsultantams. Filosofas konsultantas dažniausiai dirba komercijos, industrijos pasaulyje, patarinėja valstybiniam sektoriui, nesvarbu ar tai pelno siekiančios ar nesiekiančios organizacijos, tai gali būti ir mokykla, ir ligoninė. Tokio konsultanto tikslas – padėti verslui ar institucijai sukurti darbinis kriterijus: suformuluoti misiją, etikos kodeksus, situacinius precedentus, o asmeninio filosofinio konsultavimo tikslas yra sumažinti ir apsaugoti nuo pasikartojančių asmeninių problemų. „Konsultuojantis filosofas problemas sprendžia monologiškai, o asmeninis filosofinis konsultavimas visuomet pasižymi dialogiškumu“ (Raabe: 2002, 14).

Taip pat nemažai šio judėjimo atstovų teigia, kad asmeninis filosofinis konsultavimas yra **ne** akademinė filosofija. Diskusija tarp konsultanto ir kliento nėra atplėšta nuo asmeninio konteksto, palyginti su abstrakčia diskusija tarp dviejų akademinų filosofų. Asmeninis filosofinis konsultavimas, naudojant abstrakčius bei universalius svarstymus, tačiau nuolat nurodo konkrečią asmeninę problemą (plg. Boele: 1998, 45). Taip pat teigiama, jog asmeninis filosofinis konsultavimas atsisako akademinio žargonu, atsižvelgdamas tik į individui kylančius filosofinius klausimus (plg. Lahav: 1995, 16). Teigiama, jog akademinė filosofija yra ribojama siaurų techninių kriterijų bei pražiūrinti kasdienio gyvenimo problemas, kurias ir sprendžia asmeninis filosofinis konsultavimas (Ruschmann: 1998, 24).

Atsiribojimas nuo akademinės filosofijos buvo populiarus diskurso užuomazgose bei pradinėse vystymosi stadijose. Čia atsitiko panašiai kaip ir su taikomąja etika, kuri pradžioje taip pat oponavo akademinėi filosofijai, ji taip pat turėjusi labai gražius ir kilnius tikslus filosofiją vaduojant iš akademikų gniaužto. Pačioje pradžioje ji brovėsi į politinius sprendimus, informavo ir rūpinosi visuomene, bet per labai trumpą laiką taikomoji etika sugrįžo į akademinį pasaulį. Asmeninis filosofinis konsultavimas taip pat buvo priverstas grįžti ten pat, nes diskursui reikalingos bendrosios filosofinės teorijos, be to, daugelis šio judėjimo iniciatorių neatsispyrė pagundai skaityti kursus šia tema, vesti seminarus bei publikuoti savo straipsnius akademinėje spaudoje. Atsižvelgiant į tai, kad asmeninis filosofinis konsultavimas pristatomas ir kaip „taikomosios etikos taikymas“, akivaizdu, jog neįmanoma čia išsiversti tiek be bendrųjų filosofijos teorijų, tiek be taikomosios etikos specialistų atliekamų darbų, todėl vargu ar įmanoma visiškai atsiriboti nuo akademinio diskurso.

Taip pat esti mėginimų savarankiškai apibrėžti asmeninį filosofinį konsultavimą. Pateikus tokį apibrėžimą, asmeninis filosofinis konsultavimas įgauna kur kas daugiau savarankiškumo. Yra teigiama, jog asmeninis filosofinis konsultavimas yra autonomiška filosofinė diskusija apie viską, ką klientas nori diskutuoti su filosofu. „Asmeninis filosofinis konsultavimas yra diskusija veidas į veidą, kur sprendžiamos kliento problemos, priimant sprendimus, bei egzistenciniai klausimai“ (Shuster: 1996, 21). Tai diskusija, kurioje bandoma suprasti kliento problemos prigimtį, verčiau ją nuskaidrinti, bet nesiūlyti praktinių patarimų (plg. Boele: 1996, 157). Kitos versijos akcentuoja, jog

filosofinio konsultavimo tikslas yra sąvokinio supratimo stiprinimas bei gyvenimo tvarkos nuskaidrinimas, bei pridodama, jog klientui yra padedama geriau suprasti loginę grandinę, kuri susijusi su šiuo metu sprendžiamomis problemomis (Blass: 1996, 280).

R. Lahavas straipsnyje *What is philosophical in philosophical counseling?* sukritikuoja daugumą savarankiškų mėginimų apibrėžti asmeninį filosofinį konsultavimą, suskirstydamas juos į dvi grupes: a) nukreiptus į kliento sąmoningų minčių ir nuomonių tyrimą, b) naudojančius racionalius mąstymo įrankius tirti asmens įsitikinimų grandinę, atsižvelgiant tiek į sąmoningus, tiek į nesąmoningus veiksnius (plg. Lahav: 1996, 262-263). Pirmoji grupė yra kritikuotina, nes tai tik lengvas atitolimas nuo psichologinių priegų, teigiant esą tiriami tik sąmoningi asmenį sąlygojantys veiksniai, taip suponuojant prieštaravimą, nes filosofija tampa tik labai menkai susijusi su kasdieniu gyvenimu, nors asmeninio filosofinio konsultavimo šalininkai kaip tik ir pabrėžia, esą jiems svarbiausias kasdieniai žmogaus gyvenimas. Antroji grupė kritikuotina, kadangi iš esmės ji niekuo nesiskiria nuo kognityvinės psichologijos priegos, nes tirti kaip kliento įsitikinimai santykiauja su emocijomis, esti psichologų jurisdikcija.

Daugiausia teikiantis vilties savarankiškas apibrėžimas yra pateikiamas Lahavo, jog asmeninis filosofinis konsultavimas yra „pasaulėžiūros interpretacija“, kur pasaulėžiūra suprantama, kaip asmens buvimo pasaulyje būdas. Pasaulėžiūra čia suprantama kaip abstraktus karkasas ar koordinačių sistema, kuria remiantis yra lyginama, daromos perskyros, išvados, o filosofiniai įrankiai kaip tik ir skirti tokiems fenomenams tyrinėti. Taip asmeninio filosofinio konsultavimo tikslu tampa ne didesnio pasitenkinimo gyvenimu ar laimės siekis, bet asmeninis ugdymas, suprantamas kaip asmens tobulinimas (*edification*), jo požiūrio praturtinimas (*enrichment*) bei padarymas jį išmintingesnį. „Tai įgalina formuoti platesnį, kritiškesnį bei gilesnį požiūrį į gyvenimą“ (Lahav: 2001, 5).

ASMENINIO FILOSOFINIO KONSULTAVIMO FILOSOFIŠKUMO PROBLEMA

2.1 ASMENINIS FILOSOFINIS KONSULTAVIMAS FENOMENOLOGIJOS IR HERMENEUTIKOS RĖMUOSE

2.1.1 Achenbacho nesibaigiantis filosofinis tyrimas

Kadangi lietuviškajame filosofiniame diskurse asmeninio filosofinio konsultavimo problematika nėra plačiai aptarinėta, tikslinga bendrais bruožais aptarti bei pristatyti svarbiausias asmeninio filosofinio konsultavimo sampratas bei konsultavimo metodus, kurie aptartini fenomenologijos bei hermeneutikos plotmėje.

G. Achenbachas pabrėždamas, kad asmeninis filosofinis konsultavimas yra ne-terapija, taip pat atsisako formuluoti konkrečius konsultavimo metodus, argumentuodamas, jog filosofas disponuoja per dideliu įrankių arsenalu, todėl apsiriboti konkrečiu metodu nėra tikslinga, nes bet koks nurodymas į metodą būtų per daug elementaru. Jis asmeninį filosofą konsultantą lygina su tėvu, kuris auklėja išdykusį vaiką. Tėvas turi begalę pasirinkimų – gali mušti, ramiai aiškinti ir t.t. (plg. Achenbach: 1996, 16-19). Shuster Achenbacho poziciją apibūdina, kaip metodas „be metodo“ („Beyond-Method“) (Shuster: 1999, 39). Nors autorius griežtai atsisako bet kokio asmeninio filosofinio konsultavimo metodo, tačiau pateikia keturias taisyklėmis, kuriomis turi vadovautis konsultantas: a) asmeninis filosofas konsultantas negali vienodai elgtis su klientu, jis turi prisitaikyti prie kiekvieno kliento poreikių, b) jis privalo stengtis suprasti klientą bei skatinti pastarąjį norėti suprasti, c) konsultantas negali stengtis pakeisti klientą ir vengti bet kokių iš anksto numatytų tikslų bei intencijų, d) privalo stengtis išplėsti kliento mąstymo perspektyvas (Achenbach: 1996a, 9-15).

Anot Achenbacho, konsultuojamojo probleminė situacija turi būti sprendžiama per empatiją. Empatija čia reikalinga pačiam filosofavimo procesui (filosofavimas čia suprantamas kaip konsultacinė veikla). Konsultantas negali padėti spręsti problemos, jei jis pats nėra išgyvenęs aptariamojo klausimo reikšmės ar prasmės. Achenbachas tvirtina, jog filosofija gali būti suprantama tik ją praktikuojant, per asmeninę empatinę patirtį, bei pastarųjų intelektualinę kontempliaciją.

2.1.2 Lahavo „pasaulėžiūros interpretavimas“

Vieną išsamiausių ir aiškiausių asmeninio filosofinio konsultavimo sampratų pasiūlo R. Lahavas, kuris šiame diskurse vadinamas pasaulėžiūrų interpretavimu. „Pasaulėžiūros“ sąvoka (angl. *worldview*, vok. *Weltanschauung*) dažnai yra vartojama filosofinėje literatūroje, nurodydama į individo bendrąjį supratimą apie visatą ir žmonijos vietą joje. Taip pat „pasaulėžiūra“ yra vadinamas ir „išgyventas supratimas“ (*lived understanding*) ar „reikšmių tinklas“ (Lahav: 1995, 9). Bet kokia pasaulėžiūra yra vienas iš daugelio būdų „sisteminti, kategorizuoti, analizuoti, daryti išvadas, įprasminti, ar kur kas bendriau, priskirti prasmes konkreto individo gyvenimo įvykiams“ (Rushmann: 1998, 34). Be to, cituojamas autorius teigia, kad visa filosofijos istorija gali būti suprantama, kaip skirtingų pasaulėžiūrų seka.

Lahavas vienas iš pagrindinių idėjos, jog asmeninis filosofinis konsultavimas yra nukreiptas į pasaulėžiūros interpretaciją, propaguotojų. Jis siūlo, jog pasaulėžiūros interpretavimas gali būti suprantamas kaip: „abstraktus karkasas (*framework*), kuris interpretuoja filosofinę asmens sampratą bei realybės struktūrą, bei filosofines implikacijas, kitaip tariant, tai koordinačių sistema, kuri sistemina, išskiria, daro išvadas, lygina, suteikia prasmes, o visa tai daro prasmingais įvairius požiūrius apie save ir aplinkinį pasaulį“ (Lahav: 1995, 7).

Asmeninio filosofinio konsultavimo tikslą autorius formuluoja kaip asmens tobulinimą arba turtinimą ar, kaip siūlo filosofijos apibrėžimas, – išminties gausinimą. Galima teigti, kad įgydamas išminties konsultuojamasis kur kas kritiškiau, plačiau ir giliau suvokia jį supantį pasaulį. Tikslas nėra paprasčiausias daugumos detalių supratimas, o tai, kaip tos detalės santykiauja ir yra susietos tarpusavyje. Išminties augimas šia siaurąja filosofine prasme yra neaprepiama užduotis, išties niekada nesibaigianti. Taigi ir konsultacijų tikslas nėra kažkokios galutinės išminties gavimas, bet greičiau naujų mąstymo perspektyvų bei krypčių atradimas. Idealiu atveju po konsultacijų sesijos pabaigos konsultuojamasis įgyja gebėjimų plačiau giliau ir kur kas kritiškiau vertinti supantį pasaulį, bei interesą toliau lavėti šia kryptimi (plg. Lahav: 2001, 6-7).

Šiam tikslui pasiekti suformuluojama penkių pakopų struktūra:

1. Autobiografinė medžiaga ir jos pradinė sąranga:

filosofinio konsultavimo išeities taškas yra konsultuojamojo situacija, dažnai kažkokia nemaloni padėtis. Pirmajame etape konsultuojamasis papasakoja tuos gyvenimo aspektus, apie kuriuos norėtų diskutuoti. Dažniausiai tai būna kebli situacija ar dilema. Čia svarbu ne tiek surinkti autobiografinius faktus, bet susidaryti pirminę medžiagą.

2. Filosofinio klausimo iškėlimas:

šis klausimas dažniausiai yra keliamas arba pirmojo seanso pabaigoje, arba antrojo pradžioje, pokalbis pakreipiamas filosofine linkme. Tai atsitinka tuomet, kada konsultantas konvertuoja biografinę medžiagą į filosofinį lygmenį. Tai padaroma paprastai – konsultantas pastebi, kad kalbami dalykai susiję su fundamentaliais filosofiniais klausimais – tokiais kaip laisvės prigimtis ir t.t.

3. Filosofinis klausimo plėtojimas:

konsultanto vaidmuo šiame etape yra konsultuojamojo supratimo gilinimas ir parodymas kaip galima prieiti skirtingais keliais prie šio klausimo, kadangi konsultantas kur kas geriau žino skirtingas filosofinio klausimo sprendimo prieigas. Tai reiškia, kad reikia atidėti bet kokią bandymą iš karto atsakyti į aptarinėjamą klausimą.

4. Filosofinio klausimo perkėlimas atgal į aptariamąjį kontekstą:

grįžtama atgal prie konsultuojamojo gyvenimo. Kadangi konsultuojamojo akiratis jau yra pakankamai išsiplėtęs, galima naudoti šį pagilintą supratimą toliau nagrinėjant konkrečią situaciją.

5. Asmeninis atsakymo į filosofinį klausimą suformulavimas:

šioje pakopoje konsultuojamasis turi kur kas gilesnį supratimą apie klausimą bei žino kelias alternatyvias prieigas prie jo, todėl galima bandyti formuluoti atsakymą. Tai nėra teorinio atsakymo suformulavimas. Atsakymas turi būti glaudžiai susijęs su asmeniniu gyvenimu. Šis atsakymas turi būti ne vienadienis, kuris pasibaigtų išėjus už durų, bet lydėti konsultuojamąjį visą gyvenimą (plg. Lahav: 2001, 6-7).

Šio metodo efektyvumas yra patikrintas paties Lahavo empiriniais tyrimais, kuriuose jis prieina išvados, jog konsultuojamųjų atsakymai į klausimus aiškiai parodė, esą jie patyrė konsultavimą, pirma tokį, kuriame filosofinis tyrimas buvo pritaikytas jų asmeniniam gyvenimui, antra, kaip prasmingą. Respondentai teigė, kad jie išvystė naują supratimą, kuris atvėrė duris, leidžiančias naujai spręsti gyvenime iškylančias problemas.

Taip pat studija parodė, kad iš konsultuojamųjų perspektyvos, yra prasminga ir naudinga egzaminuoti savo gyvenimą per filosofinius tyrimus (plg. Lahav: 2001, 7-13).

2.1.3 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip fenomenologinė praktika

Fenomenologija apibūdinama kuo įvairiausiai: kaip objektyvus esmių ir prasmių tyrimas, kaip abstrakcijų teorija, kaip gili psichologinė deskripcija ar sąmonės analizė ir t.t. (plg. Thevenaz: 1962, 37). Maxas van Manenas fenomenologiją apibūdina kaip gyvenamojo pasaulio studijavimą, pasaulio, kaip mes jį patiriame pirma refleksijos, greičiau nei konceptualizuodami, kategorizuodami ar reflektuodami jį. „Fenomenologija nuo kitų mokslų skiriasi tuo, jog ji bando įgyti išvalgias iki refleksijos patiriamo pasaulio deskripcijas, jų neklasifikuojant. Fenomenologinis tyrimas yra išgyventos patirties studijos <...> paieška, ką reiškia būti žmogumi“ (Manen: 1994, 9-10).

Fenomenologijos tikslu galima laikyti patirties, pasireiškiančios be išankstinio žinojimo, asmeninio šališkumo aprašymą. Įdiegiant fenomenologinį metodą į asmeninį filosofinį konsultavimą, filosofo konsultanto tikslu tampa kliento padaršinimas reflektuoti percepcijas bei mintis apie jas be greito jų vertinimo. Taikant fenomenologinį metodą tokio tipo konsultacijose klientas turi reflektuoti mentalines būsenas ir jas apibūdinti (plg. Schipper: 1995, 121). R. Blaas teigia, kad asmeniniame filosofiniame konsultavime yra būtinas „išaiškinimas“ ar „nuskaidrinimas“ (*clarification*). „Nuskaidrinimo tikslas yra išaiškinti klientui esamą jo gyvenimo padėtį, kuris pasiekiamas bandant atrasti kliento požiūrio bei stovėsenos prielaidas ir potencialias galimybes. Nustatyti, kokios koncepcijos yra įsipainiojusios į kliento gyvenimą, kokios yra jo dominuojančios idėjos, etinė stovėseną“ (Blaas: 1996, 279).

Fenomenologija asmeniniame filosofiniame konsultavime atlieka keletą svarbių funkcijų. Visų pirma, fenomenologinis tyrimas leidžia klientui išvysti naujas perspektyvas ir išvalgas, kurios praturtintų jo pasaulėžiūrą bei požiūrį į susidariusią nemalonią situaciją (čia pasaulėžiūra suprantama, kaip ją pristato Lahavas). Tokiu būdu asmeninis filosofinis konsultavimas atsigręžia į gyvenimo užduodamus klausimus, taip siekdamas filosofija priartinti prie kasdienio gyvenimo. Antra, „filosofinis konsultantas, kuris yra įvaldęs fenomenologinį metodą, gali objektyviai apibūdinti kliento subjektyvią patirtį, į kurią dažniausiai būna neatsižvelgiama“ (Lahav: 1995, 10). Taip yra

praturtinamas kliento supratimas apie save ir pasaulį. Trečia, fenomenologija gali padėti klientui mąstyti ir kalbėti apie esminius gyvenimo įvykius, kurie liko neišanalizuoti, sudarydama tinkamas sąlygas laikytis kuo didesnės distancijos nuo problemos, idant būtų galima jas kuo nešališkiau aptarinėti.

Fenomenologija asmeniniame filosofiniame konsultavime pasitarnauja ne tik kaip kliento savityros priemonė. Kai kurie autoriai teigia, jog ir pats konsultantas turi atlikti fenomenologinį tyrimą, kad geriau suprastų konsultuojamojo problemas. Konsultantas turįs pasistengti suprasti mąstymo įrankius bei mąstymo būdą, kuriuo vadovaujasi klientas (plg. Corey: 1996, 183, 200). Fenomenologinis tyrimas leidžia filosofijos rėmuose diskutuoti apie emocijas, potraukius, lūkesčius, elgesį ar kur kas bendriau – gyvenimo būdą, kuris čia suprantamas kaip filosofinė išraiška, tiksliau tariant, čia vadovujamasi filosofijos, kaip gyvenimo, būdo samprata. Taigi fenomenologija, rodos, tampa vienu svarbiausiu asmeninio filosofinio konsultavimo įrankiu, nes leidžia klientui atrasti svarbiausius elementus, iš kurių susideda pastarojo gyvenimas. Tačiau kai kurie autoriai fenomenologinį tyrimą laiko nepakankamu, tiksliau – tik pirmuoju konsultavimo etapu, kuris yra pakankama sąlyga siekti tolimesnių tikslų, tokių kaip problemos reformulavimo bei jos plėtojimo, tam, kad būtų pasiektas visiškas problemos supratimas ir surasti patenkinantys problemos sprendimo būdai (plg. Prins-Bakker: 1995, 135). Šis reikalavimas peržengia fenomenologijos ribas, perkeldamas asmeninio filosofinio konsultavimo problematiką į hermeneutikos lauką.

2.1.4 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip hermeneutinė praktika

Asmeniniame filosofiniame konsultavime hermeneutika yra dažniausiai identifikuojama per, glaudžiai susieta su Heideggerio interpretacijos samprata, štai tokią formulę: vienas individas bando suprasti kitą individą, pastatydamas save į kito vietą. Galima teigti, kad hermeneutika asmeniniame filosofiniame konsultavime yra empatija pagrįstas bandymas interpretuoti ar suprasti kliento „tekstą“. Tiksliau tariant, tai „filosofo konsultanto bandymas suprasti klientą, padedant suvokti ir artikuliuoti jo problemas, klausimus ar rūpesčius, naudojant spiralinę dialektiką ir atsižvelgiant į politinius, socialinius, asmeninius parametrus kliento gyvenime, t.y. į konsultuojamojo konkretų ir universalų „kon-tekstą““ (Raabe: 2001, 19). Taip pat čia remiamasi ir Ricoeuro

„išplėtimo“ samprata: „Teksto interpretacija baigiasi subjekto saviinterpretacija, po kurios subjektas kur kas geriau save supranta, supranta save kitaip, ar paprasčiausiai pradeda save suprasti“ (Ricoeur: 1981, 145-146). Kitur autorius teigia, kad “interpretuoti socialinę situaciją, tai laikyti ją tekstu ir po to ieškoti metaforos, kuri nulemia tekstą“ (Ricoeur: 1976, 45). Taigi hermeneutika asmeniniame filosofiniame konsultavime gali būti charakterizuojama kliento ir konsultanto kliento gyvenimo *per se* interpretacija, kuri turi būti vykdoma platesniame socialiniame kontekste.

Fenomenologija dažnai yra lyginama su moksliniu metodu. Hermeneutikos apibūdinimui W. Franke pasitelkia priešingą strategiją – atskirti ją nuo mokslinio metodo. „Atsižvelgiant į tai, jog mokslas siekia neutralizuoti ar eliminuoti ‚žinotojo‘ aktyvumą ‚objektyvumo‘ siekio vardan, hermeneutinis supratimas pripažįsta esantis daugkartinės ‚žinotojo‘ dalyvavimo rezultatas. Mokslininkas siekia pažinti objektą patį savaime, laisvą nuo asmeninio šališkumo. Hermeneutas, priešingai, domisi reikšmėmis, kurios atsiranda konkrečios patirties kontekste“ (Franke: 1998, 69). Asmeninio filosofinio konsultavimo kontekste toks hermeneutikos priešinimas mokslui yra svarbus ne tik identifikuojant, kokių filosofiniu metodu vadovaujamasi apibrėžiant asmeninio filosofinio konsultavimo sampratas, bet ir dialektikoje su psichoterapija (pastaroji dialektika aptariama kitame skyriuje). Kadangi psichoterapija siekia objektyvumo, t.y. mokslškumo, šis supriešinimas padeda suformuluoti savitus asmeninio filosofinio konsultavimo bruožus. Hermeneutinę funkciją filosofas konsultantas atlieka įsitraukimu į konsultuojamojo tekstą, tam kad būtų pasiektas prielaidų, intucijų ar nuojautų supratimas tokiose situacijose kaip beprasmybė. Filosofo konsultanto siekis yra suprasti ir rekonstruoti prasmes, kurios būna užslėptos kliento samprotavimuose (plg. Rushmann: 1998, 9-10).

Anksčiau aprašytos G. Achenbacho bei R. Lahavo asmeninio filosofinio konsultavimo sampratos taip pat priskirtinos hermeneutikai. Pirmasis asmeninį filosofinį konsultavimą netgi vadina sokratiškąja sunkaus gyvenimo hermeneutika. Jis asmeninį filosofinį konsultavimą charakterizuoja kaip interakciją su klientu, idant būtų pasiektas filosofinis-hermeneutinis išgyvenimų bei kančios panašumas. Ši interakcija bei bendrumo siekis yra priešinamas psichoterapijai, nes jis neigia bent kokią pretenziją „išgydyti“ kančią. Achenbachas teigia, jog hermeneutika ar interpretacija nėra užslėptų

tiesų atradimas. Jis filosofinę praktiką mato kaip dialektinį procesą, kuriame praktikuojantis filosofas klientui duoda savipratos impulsą, o ne primeta savo supratimą.

Lahavas teigia, jog gyvenimas susideda iš nesibaigiančios savęs ir pasaulio interpretacijos, o asmeninis filosofinis konsultavimas suteikia kontroliuojamą ir kryptingą aplinką, kurioje gyvenimas, suprantamas kaip interpretacijos ar hermeneutikos procesas, suintensyvinamas (plg. Lahav: 1995, 24). Autorius taip pat pabrėžia, jog interpretacija ir supratimas asmeniniame filosofiniame konsultavime turi ir pragmatinę, ir nepragmatinę vertę. Be potencialaus konsultavimo efekto, kuris skirtas klientui, padeda įveikti nemalonią situaciją, hermeneutika galinti padėti konsultuojamajam atrasti anksčiau nepastebėtus požiūrio bruožus, kurie praturtina mastymo perspektyvas. Čia dera pastebėti, jog Lahavas, priešingai nei Achenbachas, mano, jog asmeninis filosofinis konsultavimas turi išspręsti problemas. Tačiau pasaulėžiūros interpretavimas numato netiesioginį problemos sprendimą. Pasaulėžiūros interpretavimas nėra orientuotas į problemos sprendimą, veikiau tai holistinė prieiga, kuri yra nukreipta į visą kliento gyvenimą ir jo gyvenimo filosofiją, o ne į vienintelį gyvenimo elementą. Reiktų paminėti, kad čia gyvenimo filosofija yra suprantama P. Hadot suformuluotame kontekste – filosofija – kaip gyvenimo būdas. Savo studijoje „*Philosophy as a Way of Life*“ autorius, nurodydamas į stoikus ir epikūrininkus teigia: „filosofija nesusidėjo iš abstrakčių teorijų mokymo – truputi iš tekstų egzegzės – bet labiausiai iš meno gyventi. Tai yra konkretus požiūris ir determinuotas gyvenimo būdas, kuris angažuoja visą egzistenciją. Tai progresas, verčiantis būti kur kas pilnesniems ir verčiantis būti geresniems“ (Hadot: 1995, 83).

Eckartas Ruschmannas hermeneutinę asmeninio filosofinio konsultavimo pusę mato kaip Schleiermacherio suformuluotą dviejų pakopų hermeneutinį procesą – hermeneutika ir kritika. „Kadangi filosofas konsultantas kaip „praktikuojantis hermeneutas“ susiduria su „teksto“ „autoriumi“ šis kritinis individo „gyvenimo filosofijos“ svarstymas, savaime aišku, bus įlipdytas į specifinę formą, kur kritinė pagerinto „teksto“ rekonstrukcija bus suformuluota kartu su klientu. Tokiu būdu supratimas ir konsultavimas yra būtinas junginys, kaip „hermeneutika ir kritika““ (Ruschmann: 1998, 9-10).

Tačiau, nors ir hermeneutika yra pristatoma kaip viena pagrindinių asmeninio filosofinio konsultavimo dalių, reikia atkreipti dėmesį į reflektyvųjį hermeneutinio tyrimo elementą. Pasak Gadamerio, pagrindinė hermeneutinės analizės užduotis yra „išsiaiškinti, kas yra mūsų interesų pagrindas, nes mes negalime suprasti mums rūpimų teiginių tol, kol neatpažįstame juose savųjų klausimų“ (Gadamer: 1987, 332 cit. pagal Tuedio: 1998, 186). Hermeneutinis procesas turįs apimti interpretuotojo savęs supratimą lygiai tiek pat, kiek ir tai, kas yra interpretuojama. Tokiu būdu hermeneutikos taikymas asmeniniame filosofiniame konsultavime susiduria su tam tikromis problemomis. Visų pirma, bet koks kliento tekstinės realybės aiškinimas ar vertinimas nurodo į tai, kas juos sukonstravo, t.y. nurodo į konsultantą. Kitaip tariant, kada filosofas konsultantas „skaito konsultuojamojo tekstą“, siekdamas interpretuoti ir suprasti jį, jis tuo pačiu metu „įterpia save į tą tekstą“ ir skaito jį remdamasis savo patirtimi. Taigi konsultuojamojo ir konsultanto santykiai nėra išskirtiniai, kas turėtų nurodyti į diskurso išskirtinumą panašių konsultavimo praktikų atžvilgiu, kaip teigia asmeninio filosofinio konsultavimo atstovai. Asmeninio filosofinio konsultavimo išskirtinumas bene labiausiai pabrėžiamas Barbaros Norman „ekologiškų santykių“ koncepcijoje. Ji „ekologinius santykius“ apibūdina kaip „nešališką klausinėjimą ir nuolatinę aplinkos (socialinės ir kt.) reinterpretaciją. Tai aplinka, kurioje agentas veikia. Klausymasis tampa svarbiu menu, tam, kad būtų pasiekti ekologiniai tarpusavio santykiai. Tai klausymasis, kuris nukreiptas į kitą <...> Klausymasis yra sudarytas iš dvipusės procedūros: vienas klausosi kito, bet šiame klausymesi kiekvienas įsiklauso į save“ (Norman: 1995, 55). Dialoge filosofas konsultantas veikia užima mokytojo ar instruktoriaus vietą, o ne lygiaverčio pašnekovo su konsultuojamuoju poziciją. Filosofas konsultantas vienaip ar kitaip klientą turi išmokyti vienokių ar kitokių įgūdžių bei įrankių, reikalingų įsitraukiant į filosofinį tyrimą. Todėl vargu ar taip mėgstamas asmeninio filosofinio konsultavimo diskurso autorių kliento autonomijos principas, kuris turėtų aiškiai asmeninį filosofinį konsultavimą išskirti nuo psichoterapijos, gali būti įdiegtas per hermeneutiką. Kita vertus, kiek asmeninis filosofinis konsultavimas yra fenomenologijos ar hermeneutikos praktika, tiek jis yra specifinė filosofinė prieiga kasdienio gyvenimo problemoms spręsti.

2.2 RIBOS TARP PSICHOTERAPIJOS IR ASMENINIO FILOSOFINIO KONSULTAVIMO PAIEŠKOS

Bet kokia nauja praktika susiduria su legitimacijos problema, kuri dažniausiai sprendžiama atskiriant ir išskiriant ją iš kitų giminingų praktikų. Ne išimtis čia ir asmeninis filosofinis konsultavimas, kuris gyvavimo pradžioje ypatingą dėmesį skyrė savo unikalumui pabrėžti. Dažniausiai buvo imamasi paprasčiausios strategijos – atriboti asmeninį filosofinį konsultavimą nuo psichoterapinės praktikos. Todėl psichoterapija tapo savotišku priešu. Tačiau asmeninio filosofinio konsultavimo autoriai ne visada imasi sąžiningos praktikos, rodydami savo išskirtinumą nuo psichoterapijos. Kritikuodami psichoterapinę prieigą jie dažniausiai mini klasikinę froidistinę psichoanalizę, visiškai neatsižvelgdami į begales kitų konsultavimo praktikų, kurios bendrai yra įvardijamos kaip „psichoterapija“. „Kadangi šiandien egzistuoja nemažai psichologija paremtų konsultavimo modelių, kurie yra alternatyva psichoanalitinei terapijai „psichoterapijos“ kritika, siekiant nubrėžti demarkacijos ribas tarp jos ir asmeninio filosofinio konsultavimo, yra nebeįmanoma“ (Rushmann: 1998, 28). Nors esti nemažai panašumų, kurie dažniausiai būna išoriniai, tarp asmeninio filosofinio konsultavimo ir šiuolaikinių psichoterapijos formų, tačiau kai kurie esminiai skirtumai išlieka. Juos galima atrasti tiriant, kaip asmeninio filosofinio konsultavimo literatūroje yra vartojamas „terapijos“ terminas, atsekant, ar jis vartojamas filosofiniame, ar psichologiniame kontekste.

2.2.1 Terapijos sampratos svarba asmeninio filosofinio konsultavimo filosofiskumo paieškoms

2.2.1.1 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip ne-terapija

Asmeninio filosofinio konsultavimo krikštateviu tituluojamas G. Achenbachas į pastarąjį diskursą įvedė kaip gero tono ženklą kategoriškai neigti asmeninio filosofinio konsultavimo panašumą ir giminingumą su psichoterapija. Jis teigia, jog asmeninis filosofinis konsultavimas nėra terapija, nes neatitinka dviejų itin svarbių terapijos komponentų. Pirmąjį jis vadina „visų terapijų logika“, kuri teigia, kad „simptomai

paverčia asmenį atveju, kuris turi būti išgydytas“, o antrąją vadina „visų terapijų tikslu“, kuris turi klientą pakeisti“ (Achenbach: 1996a, 13). Ši autoriaus nuostata yra išvedama iš anksčiau aprašytų keturių pagrindinių taisyklių, kurių turi laikytis asmeninis filosofas konsultantas. Taip pat reikia paminėti, jog autorius, kalbėdamas apie „visas terapijas“, iš esmės kalba apie klasikinę froidistinę psichoanalizę. Toks Achenbacho atsiribojimas nuo bet kokių terapinių pretenzijų kelia tam tikrų abejonių. Jei asmeninis filosofinis konsultavimas atsisako sudaryti sąlygas klientui pasikeisti, šis teiginys nuosekliai kyla iš autoriaus pozicijos, jog terapija siekia klientą pakeisti. Vargu ar tai patenkins kliento lūkesčius, nes problemos išsprendimas vienaip ar kitaip yra sietinas su pokyčiais.

Kiti autoriai, teigiantys, kad asmeninis filosofinis konsultavimas nėra terapija, kur kas švelniau formuluoja savo poziciją. B. Mijuskovicius teigia, jog asmeninis filosofinis konsultavimas nėra terapija, nes filosofo konsultanto „gydymas“ yra nukreipiamas ne į simptomus, kuriuos gali turėti klientas, bet į kliento „pasaulėžiūrą“, principus“ bei „sistemas“ (Mijuskovic: 1995, 99). Dar kiti laikosi pozicijos, jog visas filosofinio konsultavimo turinys esti filosofinis, todėl filosofo konsultanto funkcija yra švietimas, o ne gydymas (plg. Chung- Ying Cheng: 1996, 253). Tačiau čia kyla klausimas, ar kliento gyvenimo filosofijos ar pasaulėžiūros „gydymas“ nėra terapinis tikslas, nors čia dėmesys ir yra nukreipiamas nuo simptomų, tačiau pokyčiai tolimesniame kliento gyvenime vis tiek neišvengiami? Lygiai tokių pat tikslų, gilesnio ir aiškesnio kliento mąstymo ir pan., siekia egzistencinės pakraipos psichoterapija. Vargu ar konsultavimo tikslo atsisakymas ar simptomų pakeitimas pasaulėžiūra gali aiškiai atriboti asmeninį filosofinį konsultavimą nuo psichoterapinių praktikų.

Shlomit C. Shuster asmeninį filosofinį konsultavimą, kurį laiko alternatyva psichologiniam konsultavimui bei psichoterapijai, vadina trans-terapeutiniu, taip pabrėždama, kad filosofinis konsultavimas nėra terapija, tačiau apima geros savijautos, kaip konsultacijų tikslą, aspektą, priešingai, nei anksčiau minėti autoriai. Shuster atsisakymas laikyti asmeninį filosofinį konsultavimą terapija yra grindžiamas terapijos sampratos kritika. Anot autorės, amžiuje, kuriame triumfuoja terapija, beveik neįmanoma atskirti, ką ji reiškianti, nes beveik viskas yra terapijos objektas ir beveik viskas gali būti vadinama terapija. Anot autorės, terapija tapusi viena svarbiausių dvidešimtojo amžiaus ideologijų, yra ne tik medicininio imperializmo išdava, bet ir nesėkminga socialinio

vystymosi ir mokslo progreso forma. Šią terapijos sampratą kritiką ji grindžia T. Szasz'o svarstymais, nukreiptais prieš psichiatrijos ir medicinos prievartą, kurią sulygina su religijos įtaka Viduramžių visuomenei ir formuluoja dar radikalesnę poziciją, jog laisvė nuo medicinos turi būti įstatymiškai reglamentuota (plg. Shuster: 1999, 8-10). Tokia autorės pozicija leidžia suabejoti ne tik psichologinių priemonių pirmenybe, sprendžiant kasdienes gyvenimo problemas terapijos priemonėmis, bet ir suabejoti psichologinių priemonių, ypač giminingų filosofinei priegai, moksliskumu ir patikimumu. Psichologai nuo filosofų čia skiriasi vieninteliu dalyku, jog yra susitarę, kokius simptomų rinkinius priskirti tam tikriems sutrikimams ir kaip tokius sutrikimus gydyti. Lieka atviras klausimas, ar keli tūkstančiai žmonių susėdę ir sutarę, kokie simptomai nurodo į normalumą, o kokie nuokrypius nuo jo, gali ne tik ieškoti tinkamų įrankių ištaisyti nuokrypius, bet ir nurodyti, kas yra normalu. Šiuo požiūriu vargu ar psichoterapinės priegos turi bet kokią pirmumą asmeninio filosofinio konsultavimo atžvilgiu.

Anot Shuster, asmeniniam filosofiniam konsultavimui legitimacija iš viso nėra reikalinga. Konsultavimą autorė supranta kaip bandymą filosofines idėjas sujungti su gyvenimo veiklomis. Šis filosofijos teorijos bei gyvenimo praktikos susiliejimas įvyksta pokalbiuose su profesionaliais praktikuojančiais filosofais, kurie esti ekspertai. Žodis „konsultavimas“ frazėje „filosofinis konsultavimas“ epistemologine kilme esti tiesioginis, jis yra neutralus „patarimo davimas“. Teisės, mokesčių, sodininkystės ekspertai visiškai autonomiškai duoda patarimus; grožio, mokesčių ar finansų ekspertai taip pat nėra tarpdisciplininiai specialistai, bet paprasčiausi savo srities konsultantai. Etimologinė „praktikos“ kilmė aptinkama klasikinėje graikų filosofijoje kaip „praxis“ reiškianti „veiksmą“, „veikimą“ ar „patirtį“. Todėl filosofinė praktika kaip asmeninis konsultavimas, nėra filosofijos ir psichologijos hibridas, bet „gryna“ filosofija. Anot, autorės, asmeninio filosofinio konsultavimo vieta interesų konflikte tarp gydytojų, psichologų ir pacientų yra neutrali, kaip filosofinio edukatoriaus. Filosofas konsultantas dirba niekieno žemėje, tarp diagnostinio terapeuto požiūrio ir tarp laisvų agnostiko interpretacijų, tarp medicinos ir etikos, tarp mokslo ir meno. Autorė pripažįsta, jog kognityvinė terapija, egzistencinė terapija, klinikinė filosofinė-psichologija, racionalioji psichoterapija ir kiti terapijos ir filosofijos hibridai kiekvienas savaip yra vertingi, bet jie yra skirtingi nuo neklinikinės priegos. Jos manymu, klinikinis filosofas, kuris turi

papildomą filosofinį laipsnį, neturėtų būti vadinamas filosofu konsultantu. Todėl asmeniniam filosofiniam konsultavimui būtina kurti savo terminologiją, kad aiškiai būtų galima skirti, jog tai yra ne terapinė prieiga (plg. Shuster: 1999, 10-23).

Vieną išsamiausių pozicijų, nurodančių, jog asmeninis filosofinis konsultavimas nėra terapija, pateikia Michaelis Russellas. Jis teigia, jog formaliai esti septynios pagrindinės sąlygos, kurios turi būti išpildytos, idant diskusija tarp dviejų individų būtų laikoma terapija:

- a) reprezentacija – konsultantas tapatina save su terapeutu;
- b) kančia – klientas kenčia nuo psichologinės ar emocinės problemos ar sutrikimo, kuris turi būti suprantamas kaip negalia, kurios klientas nori atsikratyti;
- c) lūkesčiai – klientas tiki, jog terapeuto kompetencija ir žinios išgydys problemą;
- d) diagnozė ir prognozė – terapeutas tiki, jog kliento problema gali būti diagnozuota ir išgydoma, remiantis žiniomis ir jo turimais įgūdžiais;
- e) atviras susitarimas – abi pusės turi susitarti, jog terapijos sąlygos ir prielaidos turi būti žinomos abiem;
- f) profesionalizacija – terapeutas turi tinkamų gebėjimų ir už suteiktas paslaugas ima mokėti;
- g) pasyvumas – klientas yra pasyvus agentas, nes terapeutas yra ekspertas (plg. Russel, 1).

Autorius teigia, kad asmeninis filosofinis konsultavimas neatitinka trijų aukščiau išvardintų reikalavimų. Asmeninis filosofinis konsultavimas neturi nieko bendra su ligos ar kančios gydymu, antra, šiame konsultavime nėra diagnozės, trečia, filosofo konsultanto klientas nėra pasyvus diskusijos dalyvis.

Atskirti asmeninį filosofinį konsultavimą nuo psichoterapijos, kuri siaurai apibrėžiama kaip psichoanalizė, yra gana nesunku ir paprasta. Tačiau kada psichoterapija suprantama kur kas plačiau, kaip apimanti įvairias egzistencines, kognityvines ar elgesio terapijas, atrandama kur kas daugiau panašumų nei skirtumų tarp jų. Egzistencinės terapijos, logoterapijos, į klientą nukreiptos terapijos objektai, tokie kaip klaidingi įsitikinimai, konfliktuojančios ir sumišusios vertybės, kurios kai kurių asmeninio filosofinio konsultavimo autorių pristatomos kaip išskirtinis jų diskurso objektas, esti tiek psichologinėje, tiek filosofinėje prieigoje. Bandytas atskirti asmeninį filosofinį

konsultavimą kaip ne-terapiją, nurodant, kad filosofai konsultuodami naudoja skirtingus nei psichoterapinius metodus bei technikas, taip pat nepasiekia savojo tikslo, nes pastarieji iš esmės niekuo nesiskiria. Apibendrinant galima teigti, jog asmeninio filosofinio konsultavimo diskurso autoriams, kurie ėmėsi paprasčiausio neigimo būdo, nurodydami savo išskirtinumą, nepavyko nubrėžti aiškios demarkacinės linijos tarp aptariamų prieigų.

2.2.1.2 Asmeninis filosofinis konsultavimas – kaip terapija

Kita autorių grupė nė nebando neigti, jog asmeninis filosofinis konsultavimas nėra terapija. Stivenas Segalas, kuris yra ir praktikuojantis psichoterapeutas, teigia, jog filosofija savo prigimtimi yra terapija. Anot jo, filosofija esti refleksyvi terapija, kuri leidžia pakeisti kliento požiūrį į pasaulį dekonstruojant jo gyvenimo istorijas, kuriose išreiškiamas kliento santykis su pasauliu (plg. Seagal: 1998, 36-47). Jei pripažįstame, kad filosofija turi gydomųjų galių, tuomet galime teigti, jog asmeninis filosofinis konsultavimas netgi privalo būti terapija. Panašios pozicijos laikosi Vaughana Feary: „Asmeninis filosofinis konsultavimas ne tik yra terapinis dėl to, kad bet koks filosofinis gyvenimo problemų egzaminavimas yra terapinis, bet ir dėl to, kad asmeninis filosofinis konsultavimas turi tikslą pakeisti kritinį ir moralinį mąstymą, įsitikinimų struktūrą, apsaugoti nuo bet kokio teorinio veiksmo, kuris neštų kitiems žalą, pagrindimo“ (Feary: 1996, 262). Tokia autorės pozicija užkrauna filosofui konsultantui atsakomybės našta, apie kurią mažai kalba anksčiau pristatytos autorių pozicijos, neigiančios, jog asmeninis filosofinis konsultavimas yra terapija. Jei pripažįstama, jog filosofinis konsultavimas pakeičia pasaulėžiūrą, suteikia kritinio mąstymo įrankių, kuriais vadovaujantis lengviau spręsti vėliau atsirandančias gyvenimo problemas, pripažįstama ir korekcinė filosofijos funkcija, kuri sietina su terapija. Tačiau ar kiekvienas pokytis turi būti laikomas terapijos nuopelnu? Laikantis Shuster pozicijos galima teigti, kad po sodininko patarimo gėlės darželyje irgi geriau augs. Bandytas asmeninį filosofinį konsultavimą priskirti ar atskirti nuo terapijos, kuri šiame kontekste dažniausiai turi psichologinį atspalvį, yra nesėkmingas, siekiant legitimizuoti diskursą. Vienintelis dalykas, kuris asmeniniam filosofiniam konsultavimui suteikia išskirtinumą – filosofinė terapijos samprata, kuri yra kur kas platesnė nei psichologinė. Ir tai, kiek asmeninis filosofinis konsultavimas

vadovaujasi tokia terapijos samprata, tiek jis neperžengia filosofijos ribų t.y. legitimi praktika. Kalbant apie filosofinę terapijos sampratą dažniausiai apsiribojama jau šiame darbe minėtomis Antikos filosofinėmis mokyklomis bei egzistencinės pakraipos filosofinėmis sampratomis. Tačiau nemaža dalis dvidešimtojo amžiaus filosofijos turi „terapinių“ bruožų bei siekių. Pravartu prisiminti Wittgensteino siekį išgydyti intelektualines ligas filosofinėmis priemonėmis, kurios turinčios atrišti mūsų mąstymo mazgus.

Taigi galima teigti, kad asmeninis filosofinis konsultavimas yra terapija su tam tikromis išlygomis. Filosofinis konsultavimas nėra terapija klasikine diagnostine prasme, kur liga nustatoma kaip socialinė konstrukcija, remiantis institucijų parengtais apibrėžimais, kas yra „normalu“ (čia jokių būdu nėra kalbama apie medicinos atvejus, kurie priskirtini psichiatrijos kompetencijai). Tačiau, be jokios abejonės, asmeninis filosofinis konsultavimas yra terapija, jei jį suprantame graikiškąja prasme kaip *therapeia* reiškiančią paslaugą.

2.2.2 Asmeninio filosofinio konsultavimo ribos ir būtinosios sąlygos

Kadangi asmeninis filosofinis konsultavimas remiasi kiek kitokia terapijos samprata nei psichologinis konsultavimas, jis turi nusibrėžti aiškias savo kompetencijos ribas. Akivaizdu, kad filosofinis konsultavimas jokių būdu negali spręsti biologinės prigimties problemų, kurioms gydyti būtini medikamentai ar kitos medicinos priemonės. Taip pat vargu ar vienas pats nekooperuodamas su psichologijos specialistais ar psichiatrais filosofas konsultantas gali konsultuoti įvairių protinių sutrikimų turinčius klientus. Šią ribą gana lengva nubrėžti, tačiau esti kur kas sudėtingesnių atvejų, kuriuos ne taip lengva atpažinti ir numatyti, jog čia galima filosofinė terapija.

Vienas išsamiausių asmeninio filosofinio konsultavimo ribų tyrimas yra pateikiamas P. Raabes monografijoje „*Philosophical Counseling: Theory and Practice*“. Autorius pateikia asmeninio filosofinio konsultavimo ribų sąrašą:

- a) asmeninis filosofinis konsultavimas, kaip ir pati filosofija, negali pasiūlyti iš anksto paruoštų atsakymų į gyvenimo klausimus. Filosofija gali suteikti tik įrankius, kuriais galima priartėti prie atsakymo į tokį klausimą;

- b) asmeninis filosofinis konsultavimas negali tiesiogiai suteikti vilties, džiaugsmo, savigarbos. Šios būsenos gali būti pasiekiamos tik netiesiogiai, per asmeninių problemų sušvelninimą;
- c) skirtingi metafizinių prielaidų ar pasaulėžiūros skirtumai tarp konsultanto ir konsultuojamojo gali neleisti spręsti problemos bendrame lygmenyje (plg. Raabe: 2001, 191-192).

Šiame sąrašė taip pat minimi profesinės etikos momentai, konsultanto kvalifikacijos klausimas ir pan. Iš esmės, asmeninis filosofinis konsultavimas baigiasi ten, kur susiduriama su patologija ir neracionalumu. Filosofinė diskusija jokiais būdais negali vykti pašonės ar neracionaliame lygmenyje. Bet neužtenka pasakyti, kur baigiasi filosofinis konsultavimas, bet reikia nurodyti kokios sąlygos yra būtinos, kad jis vyktų. Tiksliau tariant, kad asmeninis filosofinis konsultavimas būtų filosofinė prieiga kasdienio gyvenimo problemoms spręsti.

Apibendrinant šiame darbe išdėstytas asmeninio filosofinio konsultavimo autorių pozicijas, galima teigti, jog bent dvi sąlygos turi būti išpildytos, kad konsultavimas galėtų būti vadinamas filosofiniu – filosofinis tyrimas kartu su galimybė taikyti akademinę filosofiją konsultavimo metu ir bent minimalus kliento filosofinis išprusimas. Filosofinio tyrimo pavyzdys galėtų būti R. Lahavo siūloma pasaulėžiūros interpretacija. Lahavo aprašomas keturių pakopų pasaulėžiūros interpretavimas susideda iš: atliekamos analizės, siekiant surasti bendrą kliento mąstymo struktūrą; paslėptų mąstymo prielaidų (kurios suprantamos kaip teorijos ar pasaulėžiūros) atskleidimo, kritinio teorijos (pasaulėžiūros) koherentiškumo tyrimo; konceptualinės analizės (plg. Lahav: 1993, 248-249). Asmeniniame filosofiniame konsultavime taikomi ne tik hermeneutikos bei fenomenologijos metodai, bet ir analitinės filosofijos priemonės. Tokių metodų taikymas nurodo tik į filosofiją, todėl jei asmeniniame filosofiniame konsultavime yra kliaunamasi šiais metodais, tai vargu ar galima ginčyti šios filosofinės prieigos legitimumą.

Akademinės filosofijos integravimas į konsultavimą leidžia apsaugoti nuo šarlatanizmo, kuris gali atsirasti prie bet kokios konsultacinės veiklos pridėjus žodį „filosofija“. O tokių pavyzdžių, deja, esama. P. Grimes'as savąją filosofijos ir psichologijos kombinaciją pakrikštija skambiu vardu – „filosofinė pribuvystė po Sokrato“. Maža to, „filosofinė akušerija“ yra studijuojama „Atviro Proto akademijoje“, kuri yra

„Skaistybės Kalno Kopyčios“ filialas. Autorius giriasi šį metodą pirmasis pritaikęs kaip psichoterapiją alkoholikams (žr. Raabe 2001, p. 61). Vargu ar svarbu čia minėti, kad jo metodas yra orientuotas į problemos sprendimus ir esti septyni požymiai problemai nustatyti. Tokios asmeninio filosofinio konsultavimo prieigos bent kiek susipažinusį su filosofija asmenį, švelniai tariant, pribloškia, jau neverta nė sakyti, kad diskredituoja visą šiuolaikinės filosofinės praktikos diskursą. Tokios prieigos gali apeliuoti būti vadinamos asmeninio filosofinio konsultavimo metodais, būtent dėl nesugebėjimo surasti tinkamo ir vienareikšmio disciplinos apibrėžimo, kurio paieškoms dažnai koją pakiša elementaraus kuklumo stygius.

Vargu ar asmeninis filosofinis konsultavimas galėtų vykti skurdžioje Afrikos valstybėje ar mažaraščių bendruomenėje. Vargu ar išvis būtų poreikis tokio tipo konsultacijoms minėtomis aplinkybėmis. Klientas, kuris ateina pas filosofą konsultantą, turi autonomiškai ir kritiškai mąstyti. Klientas negali tikėtis, jog be jokių jo protinių pastangų jo problemos bus išspręstos. Asmeninis filosofinis konsultavimas susideda iš kelių visai paprastų dalių – profesionalaus filosofo, turinčio laiko patikrintus pasaulio ir tekstų nagrinėjimo įrankius, turinčius laiko patikrintas tradicijas, bei racionalaus ir bent šiek tiek išprususio kliento, kuriam filosofas padeda spręsti kasdienio gyvenimo problemas.

Išvados

1. Visi mėginimai asmeninį filosofinį konsultavimą apibrėžti, atskiriant jį nuo akademinės filosofijos, taikomosios etikos bei psichologijos, buvo nevaisingi. Apibrėždami asmeninį filosofinį konsultavimą, kaip ne psichologinę prieigą, išviliamą į psichologinės kalbos žodyną, kuris trukdo steigti save kaip nepriklausomą ir savitą discipliną. Atsižvelgiant į tai, kad asmeninis filosofinis konsultavimas pristatomas ir kaip „taikomosios etikos taikymas“, akivaizdu, jog neįmanoma čia išsiversti tiek be bendrųjų filosofijos teorijų, tiek be taikomosios etikos specialistų atliekamų darbų, todėl vargu ar įmanoma visiškai atsiriboti nuo akademinio diskurso. Asmeninis filosofinis konsultavimas buvo priverstas grįžti į Akademią, nes diskursui buvo reikalingos bendrosios filosofinės teorijos. Taip pat bendrosios filosofijos teorijos užtikrina, jog konsultacijos bus pagrįstos filosofijos taikymu.
2. Fenomenologija asmeniniame filosofiniame konsultavime pasitarnauja ne tik kaip kliento savityros priemonė. Fenomenologinis tyrimas leidžia filosofijos rėmuose diskutuoti apie emocijas, potraukius, lūkesčius, elgesį ar kur kas bendriau, apie filosofiją – kaip gyvenimo būdą. Fenomenologija yra vienas svarbiausių asmeninio filosofinio konsultavimo įrankių, nes leidžia klientui atrasti svarbiausius elementus, iš kurių susideda gyvenimas. Tačiau fenomenologinis metodas yra ribotas, nes nėra pajėgus įgyvendinti tolimesnius konsultavimo tikslus, tokius kaip problemos reformulavimas ar problemos išsprendimas.
3. Hermeneutika yra pristatoma kaip viena pagrindinių asmeninio filosofinio konsultavimo dalių, tačiau susiduria su problemomis taikant ją konsultavimo procese. Kada filosofas konsultantas „skaito konsultuojamojo tekstą, siekdamas interpretuoti ir suprasti jį, jis tuo pačiu metu „įterpia save į tą tekstą“ ir skaito jį remdamasis savo patirtimi. Taigi konsultuojamojo ir konsultanto santykiai nėra išskirtiniai, tai turėtų nurodyti į diskurso išskirtinumą panašių konsultavimo praktikų atžvilgiu, kaip teigia asmeninio filosofinio konsultavimo atstovai. Dialoge filosofas konsultantas veikia užima mokytojo ar instruktoriaus vietą, o ne lygiaverčio pašnekovo su konsultuojamuoju poziciją. Kita vertus, kiek asmeninis filosofinis konsultavimas yra fenomenologijos ar hermeneutikos

- praktika, tiek jis yra specifiška filosofinė prieiga, kasdienio gyvenimo problemoms spręsti.
4. Tačiau kada psichoterapija suprantama kur kas plačiau, kaip apimanti įvairias egzistencines, kognityvines ar elgesio terapijas, atrandama kur kas daugiau panašumų nei skirtumų tarp jų. Egzistencinės terapijos, logoterapijos, į klientą nukreiptos terapijos objektai, tokie kaip klaidingi įsitikinimai, konfliktuojančios ir sumišusios vertybės, kurios kai kurių asmeninio filosofinio konsultavimo autorių pristatomos kaip išskirtinis jų diskurso objektas, esti tiek psichologinėje tiek filosofinėje prieigoje. Bandytas atskirti asmeninį filosofinį konsultavimą kaip ne-terapiją, nurodant, kad filosofai konsultuodami naudoja skirtingus nuo psichoterapinių metodus bei technikas, nepasiekia savojo tikslo, nes pastarieji iš esmės niekuo nesiskiria.
 5. Filosofinis konsultavimas nėra terapija klasikine diagnostine prasme, kur liga nustatoma kaip socialinė konstrukcija, remiantis institucijų parengtais apibrėžimais, kas yra „normalu“ (čia jokių būdu nėra kalbama apie medicinos atvejus, kurie priskirtini psichiatrijos kompetencijai). Tačiau, be jokios abejonės, asmeninis filosofinis konsultavimas yra terapija, jei jį suprantame graikiškąja prasme kaip *therapeia* reiškiančią paslaugą.
 6. Tiek kiek asmeninis filosofinis konsultavimas įgalus naudoti fenomenologijos, hermeneutikos ir kai kuriuos analitinės filosofijos įrankius konsultacijų metu, ir tiek kiek jis remiasi filosofine terapijos bei filosofijos, kaip gyvenimo būdo, sampratomis, tiek jis yra išskirtinė filosofinė praktika.

Literatūra

1. Achenbach G. B. About the Center of Philosophical Practice // Perspectives in Philosophical Practice: Collected Lectures of Second International Congress on Philosophical Practice. Ed. Wim van der Vlist. Leusden: Vereniging voor Filosofische Practijk, 1996a.
2. Achenbach G. B. What Does it Mean to Say “Philosophical Practice is not Psychotherapy?” // Perspectives in Philosophical Practice: Collected Lectures of Second International Congress on Philosophical Practice. Ed. Wim van der Vlist. Leusden: Vereniging voor Filosofische Practijk, 1996.
3. Beauchamp T. L. Does Ethical Theory Have Future in Bioethics? // Journal of Law, Medicine & Ethics, 32, 2004.
4. Blass R. On the Possibility of Self-Transcendence: Philosophical Counseling, Zen, and the Psychological Perspective. // Journal of Chinese Philosophy Vol. 23, No. 3, September 1996.
5. Boele D. The ‘Benefits’ of a Socratic Dialogue, Or, Which Results Can We Promise // Inquiry Vol. 17, No. 3, 1998.
6. Broin V. Talking Oneself into Being: Domestic Violence, Autobiography and Self Construction // Perspectives in Philosophical Practice: Collected Lectures of Second International Congress on Philosophical Practice. Ed. Wim van der Vlist. Leusden: Vereniging voor Filosofische Practijk, 1996.
7. Chung-Ying Chen. From Self-Cultivation to Philosophical Counseling // Journal of Chinese Philosophy. Vol. 23, No.3 September, 1996.
8. Corey G. Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole, 1996.
9. Cust K.F.T. Introduction to philosophical Counseling. // Inquiry Vol. 17, No. 3, 1998.
10. Feary V. M. A Right to (Re)Habilitation, Including Philosophical Counseling, for Incarcerated Populations // Perspectives in Philosophical Practice: Collected Lectures of Second International Congress on Philosophical Practice. Ed. Wim van der Vlist. Leusden: Vereniging voor Filosofische Practijk, 1996.

11. Franke W. Psychoanalysis as a Hermeneutic of the Subject: Freud, Ricoeur, Lacan. *Dialogue*. Vol. 37, No. 1, 1998.
12. Ganthaler H. What is Applied ethics? Does Modern Business Ethics Require New Moral Principles? // *Business Ethics from Theory to Practice*. Vilnius: Ciklonas, 2002.
13. Gluck A. Philosophical Counseling in Career Counseling and Management Counseling // *Perspectives in Philosophical Practice: Collected Lectures of Second International Congress on Philosophical Practice*. Ed. Wim van der Vlist. Leusden: Vereniging voor Filosofische Practijk, 1996.
14. Hadot P. *Philosophy as a Way of Life*. Oxford: Blackwell Publishing [1995] 2006.
15. Hersh S. The Counseling Philosopher // *The Humanist*, May/June, 1980.
16. In van Manen M. *Researching Lived Experience*. London: Althouse, 1994.
17. Jongsma I. *Philosophical Counseling in Holland: History and Open Issues // Essays on Philosophical Counseling*. Lanham, New York, London: University Press of America, 1995.
18. Lahav R. „The Efficacy of Philosophical Counseling: A First Outcome Study“// *Practical Philosophy*, Vol. 4 No. 2, August 2001.
19. Lahav R. *A Conceptual Framework for Philosophical Counseling: Worldview Interpretation // Essays on Philosophical Counseling*. Lanham, New York, London: University Press of America, 1995.
20. Lahav R. Using Analytic Philosophy in Philosophical Counseling. *Journal of Applied Philosophy*. Vol. 10, No. 2, 1993.
21. Lomanienė N. Etika: tarp filosofijos ir psichologijos // *Logos*, no. 4, 2005.
22. Marinoff L. One Philosopher is Worth a Hundred... “C-words” // *Philosophical Practice*. 1(1), March 2005.
23. Marinoff L. *Philosophical Practice*. New York: Academic Press, 2002.
24. Marinoff L. *Plato not Prozac!* New York: Harper Collins publishers, [1999] 2000.
25. Marinoff L. *The Big Questions: How Philosophy Can Change Your Life*. London: Bloomsbury, 2003.

26. Mijuskovic B. Some Reflections on Philosophical Counseling and Psychotherapy // Essays on Philosophical Counseling. Lanham, New York, London: University Press of America, 1995.
27. Nelson L. Socratic Method and Critical Philosophy. New York: Dover, 1949.
28. Norman B. Philosophical Counseling: The Arts of Ecological Relationship and Interpretation // Essays on Philosophical Counseling. Lanham, New York, London: University Press of America, 1995.
29. Phillips C. Socrates Cafe: A Fresh Taste of Philosophy. New York: W.W Norton & Co. Inc, 2001.
30. Prins-Bakker A. Philosophy in Marriage Counseling // Essays on Philosophical Counseling. Lanham, New York, London: University Press of America, 1995.
31. Raabe P. B. Issues in Philosophical Counseling. Westport: Greenwood Publishing Group, Inc. 2002.
32. Raabe P. B. Philosophical Counseling: Theory and Practice. Westport, Connecticut, London: Praeger, 2001.
33. Ricoeur P. Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning. Fort Worth: The Texas Christian University Press, 1976.
34. Ricoeur P. What is a Text? Explanation and Interpretation // Hermeneutics and the Human Sciences. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
35. Ruschmann E. Foundations of Philosophical Counseling // Inquiry Vol. 17, No. 3, 1998.
36. Russell M. The Philosopher as Personal Consultant. [žiūrēta 2006 vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.philosophers.co.uk/current/russell.htm> .
37. Sautet M. Un cafe pour Socrate. Paris: Robert Laffont, 1995.
38. Scruton R. Review of Plato, not Prozac! 1999 [žiūrēta 2006 vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://pluto.mscc.huji.ac.il/~msshstar/Scruton.htm> .
39. Seagal S. Philosophy as a Therapeutic Activity. Inquiry Vol. 17, No. 3, 1998.
40. Sherwin S. Foundations, Frameworks, Lenses: The Role of Theories in Bioethics. // Bioethics Vol. 13 No. 3/4 1999.
41. Shipper L. Introduction to Philosophy and Applied Psychology. New York: University Press of America, 1995.

42. Shuster S. C. *Philosophy Practice: An Alternative to Counseling and Psychotherapy*. Westport: Praeger, 1999.
43. Shuster S. C. What Do I Mean When I Say “Philosophical Counseling” // *Perspectives in Philosophical Practice*. Doorwerth: Vereniging Filosofische Praktijk, 1997.
44. Thevenaz P. *What is Phenomenology?* London: Merlin Press, 1962.
45. Tuedio J. A. *Postmodern Perspectives in Philosophical Counseling // Perspectives in Philosophical Practice: Collected Lectures of Second International Congress on Philosophical Practice*. Ed. Wim van der Vlist. Leusden: Vereniging voor Filosofische Practijk, 1996.
46. Upton H. *On Applying Moral Theories*. // *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 10, No. 2, 1993.
47. Vasiljavienė N. *Dalykinė etika*. Vilnius: Ciklonas, 2001.
48. Vasiljavienė N. *Organizacijų etika: institucinės etikos vadybos sistemos*. Vilnius: Ciklonas, 2006.
49. Vasiljavienė N. *Organizacijų etika: institucinės etikos vadybos sistemos*. Vilnius: Ciklonas, 2006a.
50. Vasiljavienė N. *Verslo etika ir elgesio kodeksai*. Vilnius: Ciklonas, 2003.